

Antisemitizam i rasizam na XI. Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu

Zgonjanin, Filip

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Kinesiology Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Kineziološki fakultet Osijek**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:265:987551>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Kinesiology Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET

Filip Zgonjanin

Antisemitizam i rasizam na XI. Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu

ZAVRŠNI RAD

Osijek, svibanj 2021.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET
Preddiplomski sveučilišni studij Kineziologije

Filip Zgonjanin

Antisemitizam i rasizam na XI. Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Društvo i sport

Mentor: Ivica Kelam

Student: Filip Zgonjanin

JMBAG: 0808999300011

Osijek, svibanj 2021.

SAŽETAK

XI. Olimpijske igre održane su 1936. godine u Berlinu u Njemačkoj. U godinama koje su prethodile politička situacija u Njemačkoj bila je veoma neizvjesna, tim više kada je 1933. na vlast došao Adolf Hitler. Uslijedila je masovna nacistička propaganda sa naglaskom na anti-semitizam i rasizam što je uglavnom značilo progon Židova, Roma i homoseksualaca. Spomenuto se posebno odrazilo na tretmanu navedenih manjina na Olimpijskim igrama, s obzirom da su nacisti zahtijevali izbacivanje Židova iz njemačke reprezentacije svakog sporta. Uz prijetnje bojkota Amerike, Francuske i Velike Britanije koje se u konačnici nisu ostvarile, Igre su ipak održane. Jesse Owens ostaje zapamćen u povijesti kao afro-amerikanac koji je te godine osvojio četiri zlatne medalje. Osim toga, medalje je osvojilo i devet Židova različitih nacionalnosti. Njemačka je osvojila 89 medalja 1936. godine, što je više od bilo koje druge države prisutne na OI. Događaj je na stadionu posjetilo oko 110 000 gledatelja, a javnost širom svijeta mogla je pratiti Igre putem radijskog prijenosa čiji se doseg procjenjuje na oko 300 milijuna ljudi. Igre 1936. su također prvi sportski događaj ikad za koji je bio moguć televizijski prijenos, makar samo lokalno, unutar Berlina. Nacisti su osigurali gledateljima i slušateljima spektakl zahvaljujući akumuliranom znanju u području propagande i naprednim tehnološkim mogućnostima, zbog čega se smatra kako su Olimpijske igre 1936. godine prve moderne OI, budući da su kamen temeljac za sve nadolazeće Igre sa tehnološkog i medijskog aspekta. Nažalost, svaki novčić ima dvije strane, pa se tako Igre 1936. godine pamte i po militarizaciji i politizaciji sporta po prvi put u ovakvom intenzitetu.

Ključne riječi: Olimpijske, igre, OI, 1936., Hitler, Njemačka, Owens, politika, sport, Židovi, nacisti

ABSTRACT

XI. Olympics were held in 1936. in Berlin, Germany. The situation regarding politics was rather tense in the period before the Games, and that amplified even more when Hitler came to power in 1933. Mass nazi propaganda followed, which emphasized antisemitism and racism. That mainly meant prosecuting Jews, Romas and homosexuals. Those mentioned above had specific effects on the Olympics, primarily since the Germans viewed Jews as their internal enemy and did their best to keep them out of their Olympic teams. But the international public wouldn't have it, so Germans had a few Jews on their team to please these objections. America, Great Britain and France threatened to boycott the Games if Germans didn't allow Jews to compete, but these threats didn't materialize, and the Olympics were held after all. American athlete Jesse Owens remains remembered as the african-american who won four gold medals that year. Besides him, medals went to nine Jews of different nationalities. Germany won 89 medals that year, more than any other country. More than 110 000 spectators visited the event, and the public worldwide listened in on the action thanks to radio broadcast technology (estimated reach is around 300 million people)— 1936. Olympics were the first-ever sports event that had television broadcast, although that was only possible inside Berlin. Nazis prepared a spectacle for the viewers and the listener's thanks to their propaganda and advanced technological capabilities. That is why 1936. Olympics are also called the first modern Olympiad. Also, they are a founding stone for the Games that followed, from a technological and media point of view. Unfortunately, there are two sides to every coin, and the Olympics in Berlin are also remembered by military and politics interfering with the event in such great intensity.

Keywords: Olympics, games, 1936., Hitler, Germany, Owens, politics, sports, Jews, Nazis

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1 POVIJESNI KONTEKST OLIMPIJSKIH IGARA.....	3
1.1. Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj.....	3
1.2. Olimpijske igre od ponovnog oživljavanja 1896. do danas	5
2. NJEMAČKA U GODINAMA KOJE PRETHODE OLIMPIJSKIM IGRAMA 1936.....	9
2.1. Utjecaj pada Wall Street američke burze na političko stanje u Njemačkoj	9
2.2. Adolf Hitler.....	11
2.3. Njemačka u vremenskom razdoblju 1933-1936.	15
3 OLIMPIJSKE IGRE 1936. U BERLINU	18
3.1. Početni pregovori.....	18
3.2. Američki protest i pozivi na bojkot u Francuskoj i Velikoj Britaniji.....	19
3.3. Olimpijske igre 1936. u Berlinu.....	20
3.3.1. Otvorenje Igara	21
3.3.2. Sportovi, discipline, natjecatelji i rezultati.....	24
3.3.3. Jesse Owens na OI 1936.	28
3.3.3.1. Owensov povratak u USA.....	33
3.3.4. Mediji i tehnologija na Olimpijskim igrama 1936.....	34
3.3.4.1. Tehnologija	34
3.3.4.2. Medijska pokrivenost.....	35
3.3.4.3. Nacistička propaganda	36
4 ANALIZA NACISTIČKOG UTJECAJA NA OLIMPIJSKE IGRE.....	38
ZAKLJUČAK	40
POPIS SLIKA.....	42
LITERATURA	43

1 UVOD

Olimpijske igre su međunarodni sportski festival, čiji korijeni sežu daleko u povijest antičke grčke. Prvi puta pojavile su se prije 3 000 godina, a stoljećima duga tradicija prekinuta je dolaskom kršćanske ere (History Channel, 2010). Moderne Olimpijske igre kakvima ih znamo danas, oživjele su ponovo 1896. godine u Grčkoj Ateni, a održana su natjecanja u atletici, gimnastici, mačevanju, streljaštvu, plivanju, biciklizmu, tenisu, dizanju utega i hrvanju (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021). Od tada su održavane tradicionalno, svake četiri godine, sa iznimkom trajanja prvog i drugog svjetskog rata.

Sportski, kasnije međunarodni festival zvan Olimpijske igre, ima burnu dvanaest stoljeća dugu povijest prije Krista. 1 500 godina nakon što je neslavno završila, tradicija se nastavlja s početkom u Ateni. Od tada svake četiri godine domaćin je različita država i grad pa su tako slijedile Olimpijske igre u Parizu, Saint-Louisu, Londonu, Stockholmu, Antwerpenu, Parizu, Amsterdamu, Los Angelesu te 1936. godine u Berlinu (Kosinac, 2011).

Olimpijske igre 1936. u Berlinu je posljednji puta da će se festival održati u narednih dvanaest godina. U razdoblju koje je prethodilo, ozloglašeni je njemački diktator Adolf Hitler postavljao temelje trećeg Reich-a, te koja će s njim na čelu u narednim godinama započeti drugi svjetski rat. S obzirom na Goebbelsovu namjeru propagiranja nacističke politike u napetim predratnim godinama uz Hitlerovu dozvolu, Olimpijske igre postale su subjektom nacističke odnosno rasističke i antisemitske politike Hitlerove Njemačke. Moguće je čak diskutirati kako su Olimpijske igre u Berlinu 1936. začetak politizacije sporta općenito.

Tema je završnog rada Olimpijske igre u Berlinu 1936. godine. Cilj rada je analiza načina na koje su Igre podvrgnute propagiranju nacističke politike, s naglaskom na rasizam i antisemitizam. Obratit će se kroz rad i posebna pozornost na Adolfa Hitlera kao ličnost koja igra ključnu ulogu u ovim događanjima, kao i na američkog atletičara Jesse Owensa koji i danas ostaje ikonom kontroverznih Olimpijskih igara u Berlinu.

U radu se primjenjuje metoda istraživanja na temelju sekundarnih informacija u vidu stručne literature kao što su stručni novinski i internetski članci te primjeri i dokumentacija prethodnih istraživanja stručnjaka s ovog područja. Koristi se i metoda deskripcije i povijesna metoda.

Prvo poglavlje odnosi se na antičku povijest Olimpijskih igara do trenutka njihove zabrane te ponovo oživljavanje tradicije 1 500 godina kasnije, kada su opet utjelovile olimpijski duh i postale onakvima kakvima ih znamo danas. Drugo poglavlje rada bavit će se predstavljanjem relevantnih povijesnih činjenica koje se tiču stanja visoke političke neizvjesnosti u Njemačkoj prije održavanja Olimpijskih igara i isticanjem važne ličnosti Adolfa Hitlera kao ključne figure za ovo razdoblje. Treće poglavlje odnosi se na samo održavanje Olimpijskih igara uz isticanje njihove podložnosti nacističkoj propagandi, dok četvrto poglavlje sadrži analizu utjecaja nacističkih političkih stajališta i praksi na Olimpijske igre te načina na koji su iskorištene za promociju subjektivne ideologije i njemačke vojne moći te kakve su implikacije kontroverznih događanja na OI 1936. na sport od tad pa nadalje.

1. POVIJESNI KONTEKST OLIMPIJSKIH IGARA

Olimpijske igre, koje su danas priznati međunarodni sportski festival, vuku korijene iz antičke Grčke još u razdoblju prije Krista. Postoje razni mitovi, legende i vjerovanja o legendarnoj tradiciji Igara. Nakon dvanaest stoljeća, rimskom invazijom na Grčku tradicija biva prekinuta zabranom svih poganskih festivala od strane kršćanskog osvajača (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021). Tek 1 500 godina kasnije, 1896. godine u Ateni tradicija oživljava te Olimpijske igre kroz nadolazeće godine postaju onakvima kakvima ih znamo danas. U nastavku odlomka predstavljen je ukratko povijesni kontekst Igara za vrijeme drevne Grčke te njihov razvoj od trenutka ponovnog utjelovljenja olimpijskog duha u Ateni 1896. do danas.

1.1. Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj

Olimpijske igre (dalje u tekstu OI) prvi puta su se pojavile u antičkoj Grčkoj, prije nešto više od 3 000 godina, prema grčkoj mitologiji. Općepoznato vjerovanje i od strane mnogih prihvaćena legenda o nastanku OI u antičko vrijeme govori kako je Ifit, kralj Elide, obrativši se Delfskom proročistu tražeći savjet kako ukloniti kugu i ratove koji uništavaju njegovu zemlju dobio savjet od svećenice Pitije da osnuje igre koje bogovi toliko vole. U vremenskom razdoblju od 8. st. prije Krista do 4. st. prije Krista, Igre su se održavale na Olimpiji, na zapadu peloponeskog poluotoka, u čast najznačajnijem bogu antičkih Grka, Zeusu (Nikpalj, 1976).

Prvo je zabilježeno održavanje Olimpijskih igara 776. godine prije Krista, no prema Nikpalj (1976) postoje vjerovanja kako su se Igre održavale i puno ranije. Održavane su svake četiri godine, između šestoga kolovoza i devetnaestog rujna, a njihov je utjecaj bio tako snažan da su drevni povjesničari počeli mjeriti vrijeme kroz četverogodišnje periode između Olimpijskih igara (Nikpalj, 1976). Ti su periodi zvani Olimpijade. Vremenski period trajanja Igara bilo je poznato kao Sveti mjesec ili Sveti mir¹, kada se moralo odložiti sve oružje i svi su ratovi morali prestati. Onaj tko nije poštovao mir, morao je platiti veliku kaznu blagajni. Tim su se sredstvima kasnije gradili spomenici (Nikpalj, 1976).

¹ Pojašnjenje pojma „Sveti mjesec“ odnosno „Sveti mir“ : Poziv na svečanost je ujedno značio i poziv na Sveti mir - Ekeheiriju, kako bi se omogućio slobodan prolaz i sudjelovanje svih sportaša na igrama i njihov povratak kući. Prekršitelji Svetog mira kažnjavani su novčano i zabranom sudjelovanja na igram. Izvor: <https://arheo.ffzg.unizg.hr/ska/fragmenti/2-3/antickeOlimpijske.html> , pristupljeno 05.05.2021.

Prema Nikpalj (1976), u inicijalnoj verziji Igara, natjecanja su se održavala samo u brzom trčanju na dužini od jednog stadija (oko 192m), a na kasnijim natjecanjima uvode se nove discipline:

- Diáulos – trčanje na 2 stadija
- Dólichos – trka izdržljivosti na 24 stadija
- Pentaethlon – natjecanje u petoboju (trčanje, bacanje diska i koplja, skok u dalj, hrvanje)
- Pále – hrvanje
- Pygme – šakanje, tj. boks
- Pankration – kombinacija šakanja i hrvanja
- Natjecanje četveroprega

U vrijeme antičke Grčke nije bilo veće časti do pobjede na Olimpijskim igrama, a slavu pobjednika uživala je i domovina pobjednika. Slavni Leonid jedan je od najpoznatijih pobjednika antičkih Olimpijskih Igara (pobjednik četiri uzastopna natjecanja OI), a osvojio je 12 olimpijskih vijenaca (History ancienct, godina nepoznata prema Shanin, 2001). Osim sportskih natjecanja, postojala su na Igrama i natjecanja umjetnika, pjevačkih zborova, govornika i sl.

U drugom stoljeću prije Krista, nakon rimske invazije i pokoravanja Grčke, tradicija Olimpijskih igara se nastavlja, no kvaliteta i standard festivala vidno opada. Konačan i neslavan kraj antičke su Olimpijske igre doživjele 393. godine kada je kršćanski vladar Teodozije I. zabranio sve poganske festivale, završavajući tako dvanaest stoljeća dugu tradiciju (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021).

Antičke olimpijske igre su bile od velikog značaja za povijest Grčke, ne samo u vidu sporta, nego i sa aspekta religije, ekonomije te politike i kulture. Za njihova su se održavanja u Olimpiji skupljali trgovci iz dalekih krajeva, održavali veliki sajmovi, politička savjetovanja, potpisivali važni državni dogovori i druge povelje javnog karaktera, a izaslanstva iz pojedinih grčkih gradova-država donosila su bogate darove (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021.).

Prema Nikpalj (1976), prvi dan Olimpijskih igara nisu se odvijala nikakva natjecanja, već su Igre imale isključivo religijski značaj. Taj je dan bio rezerviran za svečanosti, posljednje pripreme i najvažnije, prinošenje žrtve bogu Zeusu. Vježbačima su učitelji davali posljednje savjete, zatim su se još jednom zaklinjali i prinijeli žrtvu.

Već u izvornim antičkim Olimpijskim igrama svjedočimo diskriminaciji na temelju spola. Naime, isključivo su muškarci mogli direktno promatrati. Ženama je za vrijeme održavanja Olimpijskih igara ulaz bio zabranjen, osim vrhovnoj svećenici Igara Demetri Hamini (Jurić, 2012). Udane žene nisu imale pravo ulaska na stadion, niti kao natjecateljice niti kao gledateljice. Aktivnog sudjelovanja žena u tjelovježbenim i sportskim aktivnostima u staroj Grčkoj nije bilo.

1.2. Olimpijske igre od ponovnog oživljavanja 1896. do danas

1 500 godina nakon ukidanja poganskih festivala, barun Pierre de Coubertin² posjećuje drevnu Olimpiju i ostaje zapanjen, dolazeći tako na ideju reanimacije Olimpijskih igara. Zahvaljujući njemu, 1896. godine u Ateni održane su prve moderne Olimpijske igre (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021). Slika 1 u nastavku prikazuje Panatenski stadion u Ateni za vrijeme Olimpijskih igara 1896. Igre su simbolično otvorene na Dan nezavisnosti Grčke, 06. travnja (Gold, 2012). Festivalu je prisustvovalo 245 natjecatelja iz četrnaest zemalja, koji su se natjecali u 45 disciplina. Već na ceremoniji otvorenja kapacitet stadiona bio je popunjen, ostatak gledatelja (procjenjuje se kako ih je ukupno bilo između 80 000 i 120 000) gledao je sa ulice i obližnjih brežuljaka (Gold, 2012). Grad je u pozadini doista utjelovio duh Igara. Atenske vlasti ukrasile su ulice, osvjetljavajući Akropolu i organizirajući zabavne programe koji su uključivali bakljade, parade, vatromet i izvedbu Atenskog filharmonijskog orkestra te konačno izvedbu Sofoklove Antigone (Gold, 2012 prema Mallon i Widland, 1998).

² Više informacija: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12606>

Slika 1. Panatenski stadion u Ateni za vrijeme OI 1896. godine

Figure 2.2. The Panathenian stadium, Athens during the 1896 Olympic Games.

Izvor: From A to B: The Summer Olympics, 1896-2008 (Gold, 2012)

Simbol suvremenih Olimpijskih igara je pet povezanih prstenova koji predstavljaju kontinente Južne i Sjeverne Amerike, Azije, Afrike, Europe i Australije. Olimpijska zastava koja prikazuje ovaj simbol na bijeloj pozadini prvi puta je podignuta u Antwerpenu 1920. godine.

Kao međunarodni sportski festival Igre su dobile na prepoznatljivosti nakon 1924. godine, kada su održane VIII. OI u Parizu. Događaju je prisustvovalo 3 000 natjecatelja (od kojih više od 100 žena, za razliku od prvih Igara u Ateni kada su nastupali samo muškarci) predstavljajući 44 države (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021). U Parizu je prvi puta tada predstavljen koncept Olimpijskog sela, iako je smještaj nalik barakama sa premalo usluga natjecateljima imao vrlo malo sličnosti sa prvim „pravim Olimpijskim selom“ u Los Angelesu 1932. godine (Gold, 2012 prema Muñoz, 1997). Tada su na vidjelo izašla i prva nezadovoljstva glede rasta obujma Olimpijskih igara, s obzirom na to da je raspršenost lokacija na kojima su se održavala pojedina natjecanja zahtijevala duge vožnje autobusom za većinu natjecatelja (Gold, 2012). 1924. godine su se prvi puta pojavile i Zimske OI, uključujući discipline kao što su hokej na ledu, klizanje, bob te biatlon. Kada su se 2004. godine Ljetne OI ponovo vratile u Atenu, postavljen je rekord od 11 000 natjecatelja iz 201 države (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021).

Mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije (2021) ukratko objašnjava organizacijsku strukturu modernih Olimpijskih igara: „Danas Olimpijskim pokretom rukovodi Međunarodni olimpijski odbor (MOO), koji ima isključivo pravo izbora grada domaćina OI, a izbor se mora obaviti sedam godina prije održavanja Igara. U igrama može sudjelovati sportaš kojeg prijavi njegov nacionalni odbor i koji ispunjava uvjete za pojedinu disciplinu u određenom sportu. Za pojedinačne sportove odbor ne može prijaviti više od tri natjecatelja, dok broj ekipa i za muškarce i za žene nije veći od 12 ni manji od 8. Za timske sportove međunarodni savezi organiziraju kvalifikacijska natjecanja. Za natjecatelje ne postoji dobna granica osim one utvrđene zbog zdravstvenih razloga. Na programu ljetnih OI mora biti barem 15 sportova, dok za zimske OI takav minimum nije propisan. U program ljetnih OI može biti uključen sport kojim se bave muškarci barem u 75 zemalja na četirima kontinentima i žene barem u 40 zemalja na trima kontinentima. U program zimskih OI može biti uključen sport koji se njeguje barem u 25 zemalja na trima kontinentima. Sport se u program igara prihvaća najmanje sedam godina prije premijernoga održavanja. U program ljetnih OI može biti uključena samo ona sportska disciplina kojom se bave muškarci u najmanje 50 zemalja te žene u najmanje 35 zemalja na trima kontinentima. Disciplina se prihvaća četiri godine prije prvoga održavanja na igrama.“

Usporedno sa svojim antičkim počecima, OI danas imaju nešto više od sportske dimenzije. Shodno tome, Igre možemo promatrati i sa aspekta kulture, društva te sve češće politike. Često se uspjeh na OI nastoji prikazati kao uspjeh nekog političkog sustava ili režima, a OI su nerijetko bile mjesto gdje se sukobljavaju različite ideologije sa ciljem dokazivanja prednosti jednog političko-ideološkog sustava nad drugima. Kada su na Igrama počele sudjelovati socijalističke zemlje, tada je ovakvo nadmetanje bilo na vrhuncu. Prema Gold (2012), najznačajniji incidenti dogodili su se 1980. godine kada je u znak protesta zbog ruske invazije na Afganistan američki odbor izglasao bojkot Ljetnih Olimpijskih igara u Moskvi, te 1984. godine. Bojkot je podržalo još 40 zemalja, uključujući Zapadnu Njemačku, Kinu i Japan. Incident je negativno utjecao na Igre, budući da je nastupilo samo 80 zemalja (u usporedbi sa 121 zemljom na OI u Münchenu te 92 zemlje na OI u Montrealu koji je također bio subjekt bojkota). Mnoge su zemlje slale nekompletne i oslabljene timove (Gold, 2012). Očekivano, Sovjeti su predvodili bojkot nadolazećih Igara u Los Angelesu, pretežito zbog sigurnosti natjecatelja i visokih dužnosnika, što je uzrokovalo da se četrnaest socijalističkih zemalja ne pojavi na Igrama 1984. u Los Angelesu (Gold, 2012). U međuvremenu su Zimske OI u Sarajevu 1984. prošle bez incidenta.

Prema mrežnom izvoru Library of Congress (2018), posljednje su Ljetne Olimpijske igre održane u Rio de Janeiru 2016. godine, kada je istima pristupilo više od 11 000 natjecatelja iz 207 zemalja, uključujući i debitantske nastupe Kosova i Južnog Sudana. Posljednje Zimske OI održane su u Pyeongchangu 2018. godine. Održano je 105 natjecanja iz 15 disciplina u 7 sportova, a Igrama je pristupilo 2 914 natjecatelja (Library of Congress, 2018).

23. po redu suvremene Olimpijske igre trebale su biti održane 2020., no odgođene su za srpanj i kolovoz 2021. godine u Tokyu (23.07 – 08.08.2021.).

2. NJEMAČKA U GODINAMA KOJE PRETHODE OLIMPIJSKIM IGRAMA 1936.

Berlin i Olimpijske igre prije 1936. godine imaju povijest. Naime, Berlinu je odbijeno ugostiti OI 1908. i 1912. godine. Gold (2012) navodi kako je Berlin bio nominiran i 1916. godine, no Igre su te godine otkazane, a Njemačka sve do 1928. godine nije bila priznata kao jedna od zemalja olimpijskog pokreta zbog svoje uloge u Prvom svjetskom ratu. Prema Gold (2012), u svibnju 1931. godine, u znak dobre volje MOO je nadolazeće Olimpijske igre 1936. dodijelio Njemačkoj, a odlučeno je odmah i kako će grad domaćin biti upravo Berlin.

Razdoblje od 1929. do 1936. godine bilo je u Njemačkoj razdoblje visoke političke napetosti. Spomenuti vremenski period je od velike važnosti za povijest općenito, ali i za povijest Olimpijskih igara, ne samo onih održanih 1936. već i ostalih koje slijede. U nastavku poglavlja predstaviti će se povijesni kontekst stanja u Njemačkoj u s naglaskom na Adolfa Hitlera čija je uloga imala velik značaj u raspletu situacije.

U siječnju 1919. godine po završetku Prvog svjetskog rata, njemačka je Vlada pomaknula sjedište u Weimar, a u veljači iste godine utemeljen je Reichstag u istom mjestu te nastaje Weimarska Republika (BBC, 2018). Slijedi nekoliko burnih godina za njemačku politiku, pri čemu su definitivno neki od najznačajnijih događaja Hitlerovo preuzimanje Njemačke Radničke Stranke, Minhenski Puč, Hitlerov odlazak u i izlazak iz zatvora te njegovi javni govori nakon izlaska iz zatvora, čemu slijedi intenzivno povećanje broja njegovih sljedbenika. U nastavku ističe se važnost pada američke burze kao događaja bez kojeg se potencijalno ništa od onoga što slijedi za Njemačku ne bi dogodilo, kao i profil Adolfa Hitlera na čelu “nove” Njemačke.

2.1. Utjecaj pada burze Wall Street na političko stanje u Njemačkoj

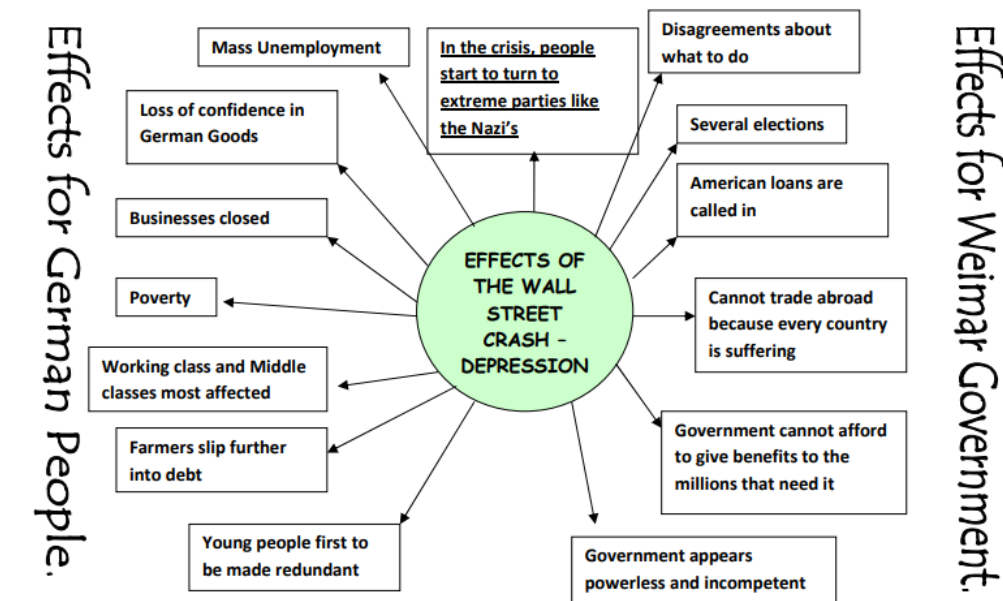
24. listopada 1929. godine je dan kada je američka burza u New Yorku doživjela najveći krah u povijesti. U razdoblju koje je prethodilo, nacisti su u Njemačkoj bezuspješno pokušavali doći na vlast. Hitleru nije polazilo za rukom pridobiti radničku klasu, budući da su radnici bili na strani komunista ili ljevičarske stranke. Tada Weimarska Republika bila je u zlatnom dobu, ekonomska politika bila je na mjestu, stoga ljudi nisu imali potrebe za podržavanjem ekstremističkih stranki. Konačno, nacistički svjetonazori koji su sugerirali mržnju prema

Židovima i uspostavu oružanih snaga bili su odbojni većini koja je smatrala kako je stanje u državi relativno stabilno.

Padom burze, Amerika je bankrotirala i pozvala sve zemlje prema kojima postoje potraživanja da vrate dugovanja (Llewellyn, Thompson, 2019). Njemačka je u ovom trenutku bankrotirala preko noći, budući da je morala vratiti Dawes Plan i Young Plan³ zajmove. Slika 2 u nastavku rada prikazuje s lijeve strane posljedice pada burze i prema tome njemačkog bankrota na građane, a s desne strane posljedice i pritiske na Vladu Weimarske Republike. Neke od posljedica za narod su masovna nezaposlenost, siromaštvo, neizvjesnost i manjak povjerenja u vodstvo. Srednja i radnička klasa najviše su bili pogođeni. Spomenuto su prvenstveno neosporivi pokazatelji ekonomske krize koja očigledno vodi ka depresiji. Sa strane Vlade, tu su razna neslaganja, nemogućnost trgovine i najvažnije, imidž nekompetentnosti i nesposobnosti u očima javnosti. Narod koji je dosad ekonomsku situaciju percipirao kao stabilnu, u vrijeme krize nadu za vodstvom ka boljem stanju polaže u ekstremističke stranke, što su u ovom slučaju nacisti. Gladni i siromašni narod koji vjeruje kako im Weimarska Republika ne može pomoći okreće se nacistima. Dakle, krajem 1929. godine zavladao je javno mišljenje kako je Republika fatalno oslabljena loše provođenom ekonomskom politikom, što je dodatno ojačalo udarac pada Wall Street burze i doprinijelo atmosferi krize i neizvjesnosti, iz koje će Hitler isplivati kao pobjednik i spasitelj njemačkog naroda (Nicholls, 1991).

³ Pojašnjenje pojma Dawes plan: <https://bs.warbletoncouncil.org/plan-dawes-2890>
Pojašnjenje pojma Young plan: <https://proleksis.lzmk.hr/50849/>

Slika 2. Utjecaj pada američkog Wall Street-a na njemački narod s lijeve strane i na republiku s desne strane

Izvor: Germany 1919-1939, a depth study (autor nepoznat)

Preuzeto sa: <https://www.cdarwin.com/attachments/download.asp?file=198&type=pdf> , pristupljeno 05.05.2021.

2.2. Adolf Hitler

Adolf Hitler rođen je u Austriji 1889. godine. Prema Fest (1973), 1905. godine prvi puta je posjetio Beč. Dva tjedna je uživao u briljantnosti glavnog grada Austrije, muzejima, operi i kazalištima. Hitler se nedugo zatim seli u Beč za stalno, kako bi se tamo prijavio na Umjetničku akademiju. Po dolasku, prema Fest (1973), Hitler je bio pun nade, u žudnji za dojmovima i s namjerom nastavljanja života u urbanom okruženju na koji je navikao, zahvaljujući financijskoj podršci majke. Tada nije imao ni zrno sumnje u svoj umjetnički poziv (Fest, 1973). U rujnu 1907. godine napokon se prijavio za ispit iz slikanja na Akademiji. Kada je objavljena povratna informacija, njegov rad označen je kao nezadovoljavajući (Fest, 1973) - Adolf Hitler bio je odbijen od strane Umjetničke akademije u Beču. Uslijedio je šok nakon što ga je ravnatelj savjetovao da se okuša u području arhitekture, što je Hitler odbio, osjećajući se poniženo (Fest, 1973).

Živio je kao skitnica nekoliko godina te se 1914. godine odlučuje pridružiti njemačkoj vojsci, gdje je nagrađen željeznim križem za hrabrost. 1920. godine dodijeljen mu je zadatak pisanja izvještaja za nacističku stranku u vojsci. Autor će u nastavku odlomka ukratko predstaviti povijest osnivanja Njemačke Radničke Stranke odnosno nacističke stranke, budući da

Hitlerovim ulaskom u stranku započinje njegova politička priča, što će se kasnije pokazati relevantnim za njegov dolazak na vlast.

Nacistička je stranka osnovana 1919. godine kao Njemačka Radnička Stranka (DAP) sa sjedištem u Münchenu. Osnovao ju je desničar Anton Drexler. U svojim počecima 1920. godine stranka je brojala oko pedesetak članova (Alpha History, godina nepoznata). 1920. je godina od velike važnosti, budući da se tada Hitler pridružio DAP-u. Nedugo nakon, preuzeo je vodstvo nad strankom i promijenio politiku iste, počevši s njenim imenom. Novo je ime stranke glasilo NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), skraćeno NAZI (Llewyn, Southey, Thompson, 2020). Novi su prioriteti nacističke stranke bili uništenje komunizma, uništenje Weimarske Republike, napuštanje sporazuma iz Versailles-a, naoružavanje Njemačke i između ostalog uklanjanje Židova sa svih vodećih pozicija u Njemačkoj. Samo u tijeku 1920. godine, Hitler je održao trideset i jedan javni nastup gdje je bio glavni govornik (Fest, 1973).

1923. je godina hiperinflacijske krize, a Hitler odlučuje iskoristiti situaciju i organizirati ustanak. 09. studenog 1923. ustanak je eskalirao u događaj koji je danas poznat kao Minhenski puč (Shirer, 1960). Hitler je bio samopouzdan u izvođenju svog plana svrgavanja vlasti u uvjerenju kako su vojska i lokalni odbori na njegovoj strani te kako će ljudi poduprijeti stranku kao što je njegova budući da je (u njegovim očima) Weimarska Republika doživjela svoj kraj. U neočekivanom raspletu događaja 16 članova nacističke stranke je poginulo, Hitler je ranjen i u bijegu, a pothvat neuspješan. Nekoliko dana kasnije, Hitler je uhićen i suđeno mu je za veleizdaju (Shirer, 1960).

Međutim, iako je Puč završio neslavno, Hitler je iskoristio leaderski karakter i karizmu kako bi suđenje preokrenuo u političko okupljanje gdje on ima glavnu riječ. Strastveno je predstavio svoje ideje i vizije u sudnici kako bi pridobio sve prisutne i na taj način izgradio imidž desničarskog vođe. Mrežni izvor History Channel (2009) navodi kako je zadobio simpatije sudaca, koji su ga kaznili sa samo 5 godina zatvora, uz mogućnost pomilovanja za 9 mjeseci. Boravak u zatvoru mu nije teško pao, s obzirom na neograničen broj posjetitelja i mogućnost vođenja nacističke stranke iz zatvora (History Channel, 2009).

Nakon izlaska iz zatvora u kasnoj 1924. godini (Kanfer, 1989), Hitler je shvatio kako je jedini način da uspostavi Vladu koju nitko ne može osporiti je kroz pobjedu na izborima. Zato je počeo reorganizirati stranku kroz pridobivanje srednje i radničke klase i povećanjem broja članova (1923. nacistička je stranka brojala samo 3000 članova, a samo šest godina kasnije,

1929. godine 150 000 članova), navodi Arafé Jr. (1976). Radnička klasa je bila tada nedvojbeno ona s najvećim brojem ljudi, a sastojala se uglavnom od tvorničkih radnika. Radnici su bili na strani komunista, a kako bi proveo plan, Hitler ih je morao pridobiti te ih je označio kao ciljanu skupinu u koju će masovna propaganda biti usmjerena. Članovi stranke educirani su o držanju govora i upućivani komunistima kako bi ih pridobili, a Joseph Goebbels postavljen kao ministar propagande, koja je tada najviše koristila filmove i plakate za oglašavanje stranke.

U razdoblju od 1929. godine sve do 1932. godine, nacistička je stranka bilježila konstantan rast po broju glasova. U vremenskom periodu od 1928. do 1930. godine, podrška nacističke stranke na izborima porasla je sa 2,6 na 18,3% (Arafé Jr., 1976). Brojčano gledajući, to je porast sa 810 000 glasova iz 1928. godine na 6 409 600 glasova u 1930. godini. Prema Arafé Jr. (1976), broj zastupnika NSDAP-a se povećao sa 12 na 107. 1932. godine NSDAP je imao 230 zastupnika, što ih je lansiralo na sami vrh. Međutim, budući da je 1930. godine izgubio na izborima, jedini način da Hitler dođe na vlast je bio da postane njemački kancelar. Zahvaljujući masovnoj propagandi, vanjskim čimbenicima kao što je pad američke burze, liderskim kvalitetama i karizmi te činjenici kako je predsjednik Hindenburg mislio da će moći bolje kontrolirati stranku ako učini Hitlera kancelarom, 30. siječnja 1933. Hitler biva imenovan kancelarom Njemačke.

18 mjeseci nakon što je proglašen kancelarom, Hitler postaje diktator Njemačke. Tome su prethodili vrlo važni događaji, koja su omogućili Hitleru da riješi tri glavna problema:

1. Hitler je imao puno neprijatelja u parlamentu (komunistička stranka koja je još uvijek imala najveći broj članova)
2. Neprijatelji na višim hijerarhijskim pozicijama (predsjednik Hindenburg mrzio je Hitlera i mogao ga se riješiti u bilo kojem trenutku)
3. Neprijatelji unutar vlastite stranke (Ernst Rohm i SA⁴)

Za nepunih mjesec dana otkako je Hitler imenovan kancelarom, zgrada parlamenta „Reichstag“ je zapaljena u namjerno podmetnutom požaru. Na mjestu događaja policija nalazi mladog Nizozemca po imenu Marinus Van Der Lubbe (Lukacs, 1997). Bitno je napomenuti kako je dotični mladić u prošlosti bio komunističkog opredjeljenja. Van Der Lubbe priznaje podmetanje požara i biva pogubljen, a Hitler dodaje ulje na vatru razglašavajući kako je Van

⁴ Dodatno pojašnjenje pojma SA: Sturmabteilung (njem. Jurišni odredi) ili poznatiji samo po skraćenici SA bila je paravojna organizacija unutar Nacističke stranke, izvor: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Sturmabteilung>, pristupljeno 05.05.2021.

Der Lubbe bio dio komunističke zavjere da se svrgne njemačka Vlada (Lukacs, 1997). Hitler je zatim otišao do predsjednika tražeći dopuštenje za primjenu „članka 48“ koji omogućava izvanredne nadležnosti i mogućnost pretresa kuća, zaplijene i zatvaranja ljudi bez suđenja. Također je uveo i cenzuru. Hitler je na taj način uspio zabraniti komunističku stranku, što posljedično znači kako će radnici vrlo vjerojatno glasati za naciste, dobio je hijerarhijsku moć koja nadilazi policiju te u očima javnosti izgleda kao spasitelj nacije (History Channel, 2017).

Hitler je „članak 48“ mogao primjenjivati samo uz dopuštenje predsjednika, a kako bi bio na vlasti u potpunosti, taj uvjet morao je biti eliminiran. Stoga je Hitler iskoristio nered na ulicama koje je on i prouzročio (tako što je naredio policiji da napadne komuniste) kako bi izglasao „Zakon o ovlastima“⁵, koji mu u biti daje ovlasti koje su identične predsjednikovima (Britannica, 2011). Takva promjena je promjena u Weimarskom Ustavu, pa je bilo potrebno 75% glasova Reichstaga kako bi bila usvojena (Bundestag, 2006). Budući da je samo 30% članova parlamenta bilo iz NASDAP, policija je po Hitlerovim naredbama ostatak političara zastrašila, prijetila i podmitila. Zakon o ovlastima je izglasan i Hitler je sada zamalo imao potpunu kontrolu (Bundestag, 2006).

Prema mrežnom izvoru History On the Net (2012) dotični je zakon Hitleru dao povlastice kao što su:

- neograničena moć uporabe „članka 48“
- naređenost nad policijom, porezima, ekonomijom, izborima
- isključivo pravo uvođenja novih zakona
- zabrana svih ostalih političkih stranki
- mogućnost proizvoljne izmjene Ustava

Iako je do 1934. Hitler preuzeo kontrolu, ostala je jedna posljednja prepreka. Budući da je Hindenburg i dalje bio predsjednik, njemačka je vojska mogla bilo kada svrgnuti Hitlera po želji predsjednika. Sekundarni problem je bio Ernst Rohm, načelnik SA (paravojna organizacija unutar Nacističke stranke). SA je tada brojala 2,5 milijuna ljudi, dok je njemačka vojska brojala samo 100 000 (Britannica, 2010). Rohm je bio izrazito poznat po želji da učini SA službenom njemačkom vojskom, no generali su se zgražali na pomisao da im Rohm bude

⁵ Dodatno pojašnjenje pojma „Zakon o ovlastima“ ili „Omogućavajući zakon“:
<https://www.theholocaustexplained.org/the-nazi-rise-to-power/how-did-the-nazi-gain-power/the-enabling-law/> , pristupljeno 05.05.2021.

vođa. Hitler ne bi mogao računati na njihovu podršku ukoliko bi došlo do toga. S druge strane, želio je da se SA pridruži vojsci. U međuvremenu je Rohm zaprijetio pobunom ako ne bude po njegovom.

Hitler je odlučio poduprijeti vojsku i poslao SS⁶ odred u barake SA. Mrežni izvor Britannica (2010) navodi kako je tamo je uhićeno 200 vodećih SA službenika, a Rohmu su dali pištolj i naredbu da se upuca. Rohm je odbio pa su ga pogubili. Vojska je bila zahvalna Hitleru što je eliminirana prijetnja Rohma (Britannica, 2010). Srećom za Hitlera, Hindenburg je preminuo mjesec dana kasnije te su svi vojnici prisegnuli na vjernost Hitleru. Budući da je predsjednik preminuo, Hitler je svoju poziciju kancelara i praznu poziciju predsjednika spojio u jednu vrhovnu funkciju, samo prozivajući se „Führer“ (Vođa) (Britannica, 2010).

2.3. Njemačka u vremenskom razdoblju 1933-1936.

Dolaskom na vlast Hitler je imao viziju „snažne“ Njemačke, što podrazumijeva između ostalog Vladu čija je vlast isključiva, kontroliranje svakog aspekta života građana, reorganizaciju vojnog režima, pripreme za napad na istočnu Europu te konačno Njemačku, a zatim i Europu bez „nepoželjnih“ rasa što primarno znači bez Židova. U nastavku će se ukratko približiti izgled života i intenzitet provedenih mjera u Njemačkoj nakon što je Hitler uspostavio diktaturu, budući da je kontekst neposredno važan za nadolazeće OI 1936. godine u Berlinu.

NSDAP je svojedobno imala velik broj sljedbenika, pogotovo kada je Hitler zabranio sve ostale političke stranke. Istovremeno je postojao i zamjetan broj protivnika. Dvije skupine protivnika nacističkom režimu koje je bitno napomenuti su mladi i crkva (History Learning Site, 2011). Mladima se nije svidjela pomisao na to da im se kontrolira život, zbog čega su se određene podskupine nerijetko bunile, dok su se ostale bavile širenjem istine o događajima u ratu. Crkvi se nije svidjela zabrana svih biblijskih i crkvenih okupljanja odnosno činjenica kako su ljudi primorani birati između Hitlera i boga. Mrežni izvor History Learning Site (2011) navodi kako je Crkvin neposluh ispoljavan kroz izvođenje rituala krštenja i brakova protivno nacističkim zakonima, dok su se mladi kretali u grupama, pili, plesali, drogirali se i pričali anti-nacističke priče i sl.

Iako su nacisti imali razne metode koje su primjenjivali u svrhu kontroliranja građana, glavne su bile strah i propaganda, odnosno koristili su taktiku „mrkve i štapa“ (BBC, 2005).

⁶ Dodatno pojašnjenje pojma SS: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57655>

Propaganda predstavlja mrkvu kao lažna obećanja za kojima ljudi idu, odnosno razlog da se pridruže stranci, dok štap predstavlja strah kao sredstvo manipulacije ljudima da čine ono što im se kaže. Osim toga, prema mrežnom izvoru BBC (2005), nacisti su imali konkretne mjere za uspostavu kontrole:

- 1) SS odredi koji su podijeljeni na „odrede smrti“, odnosno one koji su bili zaduženi za uspostavu i održavanje reda u koncentracijskim logorima te „elitne vojnike“
- 2) Gestapo (nacistička tajna policija)
- 3) Koncentracijski logori (glasine o ubojstvima, smrti i nasilju došle su do većine Nijemaca)
- 4) Doušnici, sudovi (doušnike je koristila tajna policija u svrhu špijunaže, dok su sudovi osmišljeni za suđenja koja su bila medijski iznimno popraćena u svrhu propagande)

Nedvojbeno najučinkovitije sredstvo sijanja straha i promoviranja nacističke politike bila je propaganda. Nacistički ministar propagande bio je Josef Goebbels, koji je bio opsjednut uporabom filma, radija i slika odnosno postera za promicanje nacističke poruke i stvaranja većeg broja sljedbenika. Prema mrežnom izvoru Medium (2016), primarno je korišten radio (često prijavnici nisu mogli emitirati strane postaje kao što je BBC s namjerom cenzure), novine (sve anti-nacističke novine su bile zabranjene), filmovi (snimljeno je preko 1000 nacističkih filmova), poster (jednostavni, no šalju snažne nacističke poruke, čak su ih mogli razumijeti i nepismeni ljudi), kultura i festivali (kazališta su mogla održavati isključivo predstave o njemačkoj povijesti ili pro-nacističke političke drame).

Masivno su se progonile četiri manjine u Njemačkoj za vrijeme diktature: Židovi, Romi, homoseksualci i prostitutke. Nacistički motivi za takvo postupanje bili su sljedeći:

- 1) Socijalni darvinizam – viđenje njemačkog naroda kao superiorne rase koja po prirodi treba dominirati nad ostalima, što se uglavnom odnosilo na židove i romane
- 2) Ekonomski – eliminacija Židova sa pozicija kvalitetnih poslova da bi se Nijemcima dala prilika
- 3) Rasizam – budući da je njemački narod viđen kao superioran, smatralo se kako bi ih prisustvo ostalih „oslabilo“
- 4) Financijska učinkovitost – kriminalci, ovisnici, prostitutke i osobe s invaliditetom ili teškoćama u razvoju nisu u stanju naporno raditi i tako spriječavaju Njemačku da ispunji puni potencijal

Nacisti su se pobrinuli da ljudi sa mentalnim poteškoćama i ostalim nasljednim bolestima nemaju mogućnost reprodukcije, donošenjem „Zakona o sterilizaciji“⁷ 1933. godine. Do 1945. godine nacisti su prisilno sterilizirali više od 350 000 ljudi (Lifton, 1986).

Židovi su u vrijeme Hitlerove diktature bili subjektom posebnog tretmana. Prema mrežnom izvoru Holocaust.cz (2011) istrijebljenje je provedeno u četiri faze, od kojih je prva bila izopćenje. Lansirana je antisemitska kampanja koja je poticala bojkot židovskih trgovina, što je kasnije eskaliralo u primjenu nasilja na Nijemce koji su posjećivali židovske trgovine. Druga faza je bila zabrana u smislu ograničenja svih aspekata života Židova. 1933. godine svi su židovski nastavnici i profesori otpušteni, 1935. zabranjeno im je da se pridruže vojsci te kroz set „Nirnberških zakona“⁸ Židovima je oduzeto njemačko državljanstvo. 1937. godine zaplijenjena su sva židovska poduzeća (Holocaust.cz, 2011). Treća faza je bila segregacija odnosno razdvajanje Židova od njemačkog naroda. Naposljetku četvrta faza-nasilje, smještanje Židova u posebne četvrti zvane „ghetto“, a zatim i slanje u koncentracijske logore (Holocaust.cz, 2011). Treća i četvrta faza su se odvijale u godinama nakon Olimpijskih igara u Berlinu.

Za vrijeme Hitlerove diktature, od žena se očekivalo da budu majke velike obitelji, da unutar obitelji promiču nacističke vrijednosti te da budu dobre domaćice i žene svojim muževima (Alpha History, 2020). S druge strane, od muškaraca se očekivalo da budu ili radnici ili vojnici, da budu članovi nacističke stranke, da prođu vojnu obuku u očekivanju polaska u rat te da štite obitelj (Alpha History, 2005). Ni djeca i mladi nisu bili pošteđeni. Blakemore (2017) navodi kako je 1926. godine osnovano udruženje zvano „Hitlerova mladež“ (Hitlerjugend), koje je do 1933. godine imalo relativno nizak broj članova. Iste je godine Hitler postao kancelar, a članstvo je buknuo na više od dva milijuna članova. Do 1934. godine broj članova bio je otprilike šest milijuna. Dječake se pripremalo za ulazak u sferu politike ili vojske, dok su djevojčice bile pripremane da postanu domaćice i majke (Blakemore, 2017).

Pod nacistima su uglavnom profitirala mala poduzeća kroz Hitlerovo neodobravanje velikih poduzeća, zbog čega ih je zatvarao, zatim poljoprivrednici kojima je dana zemlja, neuki radnici koji su zapošljavani od strane Vlade te stariji ljudi kojima su bile osigurane mirovine.

⁷ Dodatno pojašnjenje pojma „Zakon o sterilizaciji“: <https://povijest.hr/nadanasnjidan/prisilne-sterilizacije-ljudi-u-nacistickoj-njemackoj-1933/>

⁸ Dodatno pojašnjenje pojma „Nürnberški zakon“: https://hr.wikipedia.org/wiki/N%C3%BCrnber%C5%A1ki_zakoni

3. OLIMPIJSKE IGRE 1936. U BERLINU

Njemačka je svoju kampanju zalaganja za domaćinstvo nad OI 1936. započela puno ranije, točnije prije Olimpijskih igara u Amsterdamu 1928. godine. Prema Clay (2007), Theodor Lewald⁹ je u ime Njemačkog olimpijskog saveza i grada Berlina na MOO sastanku u Monacu 27. travnja 1927. godine napravio prvi korak predlaganjem Berlina kao grada domaćina OI 1936. Lewaldova inicijativa u početku nije bila dobro prihvaćena od strane gradskih vlasti, budući da je Berlin bio u nezavidnoj financijskoj situaciji, a gradsko vijeće se dvoumilo treba li ili ne Berlin biti domaćin (Clay, 2007). U nastavku odlomka prikazat će se ukratko turbulentni proces na kraju kojeg Berlin biva priznat kao grad domaćin Olimpijskih igara 1936.

3.1. Početni pregovori

1930. godine kada se sastao Olimpijski Kongres, glavni konkurenti Berlinu za Olimpijske igre 1936. bili su Barcelona i Rim. Prema Clay (2007), Rim je ubrzo otpao zbog političke neizvjesnosti, a godinu dana kasnije Berlin je na glasovanju odnio većinu glasova – 43 nasuprot 16. Većina delegata koji su glasali za Berlin izjavili su kako je glavni razlog želja za potporom njemačke demokratske Vlade koja je upravo proživjela teško razdoblje zbog posljedica pada američke burze (Clay, 2007).

31. srpnja 1932. Hitlerova je stranka pobijedila na izborima nakon čega su nacističke perspektive morale biti ozbiljno uzete u obzir od strane Odbora (Clay, 2007). Novine *Völkischer Beobachter*, neslužbeno glasilo nacističke stranke krenulo je u aktivnu rasističku kampanju: „Crcima nije mjesto na Olimpijskim Igrama... Nažalost, ovih dana često možemo vidjeti kako se slobodni bijelci moraju natjecati sa crncima za pobjedu. Ovo je sramota i degradacija Olimpijske ideje bez premca, a antički bi se Grci okretali u grobu kada bi znali što suvremeni ljudi rade sa u ime njihovih svetih nacionalnih Igrama. Nadolazeće OI će se održati u Berlinu. Nadamo se kako će donositelji odluka ispuniti svoju dužnost. Crnci moraju biti isključeni. Zahtijevamo to.“ (Clay, 2007, str. 70)

Krajem 1920-ih godina, nacistički pokret je umanjio otpor prema OI u Berlinu što je u najvećoj mjeri bilo uzrokovano uspjehom njemačkih sportaša ranije na OI u Amsterdamu. U skladu s tim, stavovi Hitlera i Goebbelsa počeli su biti sve otvoreniji prema ideji održavanja Igara u

⁹ Više informacija: <http://www.olympedia.org/athletes/899227>

Berlinu, no nije im bila namjera dopustiti da ih to omete u njihovim primarnim zadaćama uspostavljanja moći i bavljenja problemom „unutarnjih neprijatelja“ Njemačke.

Clay (2007) navodi kako je 01. travnja 1933. Hitler službeno započeo anti-semitsku odmazdu bojkotom židovskih trgovina i usluga. Pripadnici SA crtali su anti-semitske slogane na takve objekte i držali stražu ispred zgrada. Istovremeno je donesen 07. travnja „Zakon o obnovi profesionalne javne službe“ kojim se svi „ne-arijevci“ (osobe koje imaju židovsko podrijetlo pogotovo) pozivaju da odmah odstupe sa svojih pozicija. Međunarodni Olimpijski Odbor je odmah podsjetio Hitlerovu Vladu kako „njemački olimpijski službenici odgovaraju međunarodnim Olimpijskim vlastima, a ne njemačkim političarima“, te postavili ultimatum – ukoliko kancelar to nije u mogućnosti prihvatiti, bilo bi najbolje da Berlin odustane od organizacije OI 1936 (Clay, 2007). Shvativši to ozbiljno, Njemačka je dala riječ kako su svi dobrodošli i kako će Igre proći bez incidenta. Predsjednik Američkog Olimpijskog Odbora Avery Brundage¹⁰ je krajem kolovoza 1934. godine otputovao u Berlin kako bi se i sam uvjerio u stanje priprema za Olimpijske igre (Kessler, 2011). Tamo mu je izraženo prigodno gostoprimstvo, a najviše je na njega utjecao Hans Von Tschammer und Osten koji je bio jedan od glavnih nacističkih povjerenika za sport, te je u konačnici pridobio njegovu naklonost. Brundage je po povratku u SAD izjavio kako su optužbe o progonu Židova pretjerane, a izraženo je i zadovoljstvo vezano za pripreme i razgovor sa njemačkim čelnicima te je Brundage odlučio kako će se Igre održati u Berlinu bez ikakvih poteškoća (Kessler, 2011).

3.2. Američki protest i pozivi na bojkot u Francuskoj i Velikoj Britaniji

07. ožujka 1934. godine izbio je masivni anti-nacistički protest u njujorškom Madison Square Gardenu, s ciljem bojkotiranja američkog odlaska na OI u Njemačkoj (Kessler, 2011). Protest je podržalo dvadesetak grupa, uključujući radnički sindikat, Američku Radnu Federaciju (AFL), Državni Odbor za Pomoć Žrtvama Njemačkog Fašizma i drugi (Kessler, 2011). To je ujedno bio i poziv na bojkot ukoliko se Židovima, konkretno njemačkim Židovima, ne dozvoli predstavljanje Njemačke i nastupanje u kontekstu nacionalnih timova na Olimpijskim Igrama. Prema Clay (2007), u ožujku 1935. godine održano je i glasanje pri čemu je 57 % izaslanika bilo za odlazak američkih sportaša na OI u Berlinu.

¹⁰ Više informacija: <https://www.britannica.com/biography/Avery-Brundage>

Njemački pokušaji uvjeravanja javnosti o primjeni načela jednakog postupanja na nadolazećim Igrama potkopani su konstantnim izvještavanjima raznih nacionalnih medija o onemogućavanju pristupa Židovima ustanovama za trening i trenerima, kao i nedozvoljavanju Židovima da treniraju sa ili protiv „arijevaca“ (Kessler, 2011). Velika javna pozornost prema Glosniak (2017) bila je tada posvećena slučaju Gretel Bergmann¹¹, poznatoj skakačici u vis, koja je zbog židovskih korijena izbačena iz svog kluba u Ulmu i zabranjeno joj je natjecanje na njemačkom prvenstvu iz atletike 1935. godine. Službeni razlog za njeno izbacivanje bio je kako njen novi klub „Židovski Štit“ nije bio član njemačke Atletske Asocijacije (Clay, 2007).

Istovremeno su sindikati u Velikoj Britaniji pozivali na bojkot Olimpijskih Igara, sa glavnom zamjerkom politizacije i militarizacije sporta na način koji je nekompatibilan sa sportom (Clay, 2007). U Francuskoj je rasplet događaja bio sličan onom u Velikoj Britaniji. 07. studenog 1935. godine, francuski je časopis *Sport* izvijestio o masovnom valu protesta kojim se poziva na bojkot „Hitlerovih Olimpijskih igara“ (Clay, 2007). U prosincu iste godine tristo bivših sportaša formiralo je Odbor protiv Hitlerovih OI, koji je atletičare širom svijeta pozvao na bojkot Ljetnih i Zimskih Igara u Njemačkoj (Clay, 2007).

Dok su pozivi na bojkot bili nešto intenzivniji u Americi, Velikoj Britaniji i Francuskoj, ostale su zemlje bile u boljim odnosima sa Njemačkom i zato značajnijih poziva na bojkot OI nije bilo. Na primjer, u Švedskoj su postojali određeni naponi da se Igre bojkotiraju, no J. Sigfrid Edström koji je u to vrijeme bio predsjednik Međunarodnog Olimpijskog Odbora bio je u dobrim odnosima sa članovima njemačkog Olimpijskog odbora, što je omogućilo njemačku propagandnu kampanju u Švedskoj koja promovira OI kao sredstvo za širenje mira (Cody, 2016). Danska je zbog geografske blizine Njemačkoj bila još pogodnija za značajne propagandne kampanje (Cody, 2016).

3.3. Olimpijske igre 1936. u Berlinu

Američki protest i pozivi na bojkot u Francuskoj, Velikoj Britaniji i drugim zemljama bili su veoma blizu postizanju cilja. U slučaju da su se Francuska i Velika Britanija usuglasile i doista bojkotirale dolazak na Igre u Berlinu, to bi vrlo vjerojatno utjecalo na odluku mnogih drugih država da također ne pošalju svoje sportaše na „nacističke Igre“. U tom bi slučaju Olimpijske

¹¹ Više informacija: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/gretel-bergmann>

igre 1936., odnosno ako bi se uopće održale s obzirom na prevelik broj sportaša u bojkotu, izgledale kao proširena verzija uobičajenih njemačkih „Borbenih igara”¹² (Clay, 2007). No bez obzira na to kako je nerealno izgledala mogućnost da će se Igre u Berlinu održati s obzirom na nagomilanu napetost, Igre su ipak održane. U nastavku odlomka koristeći povijesne činjenice autor će opisati održavanje Olimpijskih igara u Berlinu sa aspekta sporta, zatim i popularnosti budući da se može reći kako je medijska pokrivenost Igara 1936. bila svojevremeno najbolja dosad. Postoje stajališta koja tvrde kako je sama pokrivenost Igara bila u drugom planu, dok je u prvom planu bila naravno promidžba nacističke politike, odnosno anti-semitizam i rasizam. Prema tome, istaknut će se i na koji način i kroz koje medijske kanale su najviše plasirane nacističke poruke. Posebna pozornost će se obratiti na američkog atletičara Jesse Owensa, koji se našao usred kontroverzne situacije vezano za njegov tretman u Njemačkoj, a zatim i nakon povratka u Ameriku.

3.3.1. Otvorenje Igara

Nacisti su naporno radili u periodu priprema za OI kako bi sve bilo spremno za veliko otvaranje. Izgrađen je sportski kompleks koji je uključivao novi stadion i Olimpijsko selo namijenjeno kao smještaj za atletičare u cjelokupnom periodu trajanja natjecanja. David Clay (2007) navodi kako je 2 600 radnika bilo potrebno samo za izgradnju stadiona, pri čemu ih je 19 poginulo tokom izgradnje. 01. travnja 1936. je bio planirani završetak građevinskog projekta zvanog *Reichssportfeld*, no glavni arhitekt Werner March projekt je proglasio završenim tek sredinom srpnja 1936., samo dva tjedna prije zakazanog početka događaja (Clay, 2007). Olimpijsko selo, koje je bilo 14 km udaljeno od sportskog kompleksa namijenjenog održavanju Igara, uključivalo je i nekoliko većih zgrada za rekreaciju, trening i objedovanje (Clay, 2007). Olimpijske zastave i svastike krasile su zgrade i kuće Berlina. Nakon što su otklonjene napetosti i prijetnje bojkota, XI. Olimpijske igre su službeno otvorene 01. kolovoza 1936. godine.

Dan otvorenja prikladno opisuje Clay (2007, 220): „ Dan otvorenja Ljetnih Olimpijskih igara 1936. uključivao je i najveću zabavu ikad viđenu u Berlinu, mladom glavnom gradu Njemačke – čak veću od one u lipnju 1871. kada je obilježeno postajanje Njemačkog Carstva“. Clay

¹² Dodatno pojašnjenje: Budući da Njemačka nije bila priznata kao „olimpijska zemlja“ zbog uloge u Prvom svjetskom ratu, odlučili su organizirati „Kampfspiele“ odnosno Borbene igre, počevši sa zimskim izdanjem 1922. godine (https://en.wikipedia.org/wiki/1920_Summer_Olympics), pristupljeno 21. svibnja 2021.

(2007) opisuje kako je prvi dan započeo je u 8 sati ujutro, kada je bend „Berlin Guards Regiment“ odsvirao trubačku skladbu „Grosses Wecken¹³“ ispred hotela Adlon, gdje su bili smješteni čelnici Međunarodnog Olimpijskog Odbora. Nakon toga odvezeni su u crkvu gdje je održana molitva, dok su istovremeno tisuće njemačke djece u maršu krenula prema rekreacijskom kompleksu. „Cilj je ovoga bio pružiti sveobuhvatan prikaz velikog broja djece kojima je san postati atletičarima.“ (Clay, 2007, 220). S druge strane, ovakva gesta može biti shvaćena i kao namjerni prikaz učinkovitog militarističkog režima i discipline.

Članove Odbora je zatim u Starom Muzeju dočekaio Hermann Göring¹⁴ kako bi skupa bili prisutni u dolasku Olimpijske baklje. Odjekivala je pjesma Hitlerovih mladih, a Goebbels je svoj govor zaključio sa rečenicom: „Sveti plamenu, gori, gori, i nikad se nemoj ugasiti.“ (Clay, 2007, 221). Nedugo nakon, uzvici gledatelja najavili su dolazak trkača, nositelja baklje, koji je stao kod Starog Muzeja kako bi upalio baklju i zatim nastavio prema Kraljevskoj Palači kako bi se tamo zapalila još jedna (Clay, 2007). Obje „baklje mira“ gorjele su tokom cjelokupnog odvijanja Igara.

Clay (2007, 223) opisuje situaciju na stadionu: „Vrata stadiona otvorena su u 13 sati, kako bi svi gledatelji bili na svojim mjestima prije Hitlerovog dolaska, koji je bio zakazan za 15 sati i 58 minuta. Osiguranje je bilo na razini događaja, čuvari su čuvali svaki ulaz, a policajci u civilu patrolirali posvuda. Sve trgovine i restorani su bili zatvoreni.“ Za vrijeme ulaska gledatelja na stadion, 170 autobusa dovezlo je natjecatelje iz Olimpijskog sela u Reichssportsfeld. Svi su natjecatelji i gledatelji stigli do 15 sati. Kako gledateljima ne bi bilo dosadno čekajući Hitlera, Olimpijski Simfonijski Orkestar izveo je koncert (Clay, 2007)

Hitler je stigao točno u minutu, nakon čega je u društvu članova Odbora pozdravio atletičare, a zatim nastavio u Langemarck Halle¹⁵ kako bi odao počast umrlima u ratu (Clay, 2007). Nakon nekoliko minuta prošao je kroz Maratonska Vrata na stadion, gdje su njegov dolazak nagovijestile trube i spuštanje velike zastave svastike na ljubičastoj pozadini. Hitler je zatim u društvu ostalih otišao u počasnu ložu, nakon čega su podignute zastave svih država natjecateljica dok je orkestar svirao njemačku himnu. Zazvonilo je Olimpijsko zvono i timovi su jedan po jedan krenuli izlaziti. Uslijedio je govor baruna Coubertina i Hitlera, nakon čega je odsvirala Olimpijska Himna (Clay, 2007). U tom trenutku na istočnom se ulazu na stadionu pojavio trkač s bakljom, koji se uspeo niz stepenice i na vrhu zapalio Olimpijsku vatru koja je

¹³ Prijevod fraze na hrvatski: Veliko buđenje

¹⁴ Dodatno pojašnjenje : <https://www.britannica.com/biography/Hermann-Goring>

¹⁵ Dodatno pojašnjenje pojma: [https://en.wikipedia.org/wiki/Maifeld_\(Berlin\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Maifeld_(Berlin))

označila službeni početak Olimpijskih igara u Berlinu, nakon čega su uslijedili ostali tradicionalni rituali.

Slika 3. Paljenje Olimpijske vatre označava početak OI 1936.

Izvor: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-nazi-olympics-berlin-1936> (pristupljeno 19.05.2021.)

Ceremonija otvorenja je nedvojbeno bila veličanstvena, a na iznenađenje mnogih i bez anti-semitskih i rasističkih ispada s obzirom na široki spektar rasa i nacija atletičara koji su izlazili na stadion. No kako navodi mrežni izvor Britannica (2010), većina turista nije bila svjesna kako su netom prije nacisti uklonili svo anti-židovsko znakovlje i kako je po naredbi Njemačkog Ministarstva Unutarnjih Poslova policija poredala i uhitila oko 800 stanovnika romske pripadnosti koji su zatim uhićeni i odvedeni u logor u predgrađu Berlina. Također je izdana naredba kako nijedan turist ne smije biti podvrgnut njemačkim anti-homoseksualnim zakonima (Britannica, 2010).

U kontekstu antisemitizma na Olimpijskim igrama važno je spomenuti i Helene Mayer, talentiranu mačevaljicu čiji je otac bio židov, što se uvelike protivilo nacističkim principima zbog čega inicijalno nije pozvana da predstavlja Njemačku na OI. Sa sportskog gledišta, Mayer je nedvojbeno zaslužila mjesto u njemačkoj reprezentaciji na OI. Mrežni izvor Britannica (2003) navodi kako je prije 1936. Helene ostvarila značajna postignuća u disciplini mačevanja, kao što je zlatna medalja 1928. godine na OI u Amsterdamu i dva naslova svjetskog prvaka. Nakon razočaravajućeg nastupa na OI 1932. u Los Angelesu, gdje je završila na petom mjestu,

Helene Mayer odlučuje u Kaliforniji nastaviti sa obrazovanjem (Britannica, 2003). Tek godinu dana nakon, kada nacisti dolaze na vlast, Helene se susreće sa poteškoćama zbog svog porijekla, navodi Britannica (2003). Širom Njemačke Židovi su izbačeni iz svojih klubova, a ni Mayer nije primila drukčiji tretman. No nedugo nakon njenog izbacivanja iz Offenbach Fencing Cluba 1933. uslijedila su govorkanja kako će ipak biti pozvana na Olimpijske igre u Berlinu (Britannica, 2003). Iako nagovarana od strane nekoliko židovskih organizacija u USA i Europi da odbije pozivnicu, istu je rado prihvatila, izjavivši usput da će joj biti drago predstavljati Njemačku i da se raduje ponovnom ujedinjenju sa svojom obitelji. Što se tiče performansa na Olimpijskim igrama, Mayer se kvalificirala u finale, gdje se susrela sa mađarskom mačevaljicom Ilonom Schacherer¹⁶ (koja je usput također imala židovske korijene), te sa Ellen Preis¹⁷, austrijskom reprezentativkom koja je ujedno branila titulu olimpijske prvakinja (Britannica, 2003). Neortodoksni nastup mađarske reprezentativke donio joj je pobjedu, no Mayer je zadržala disciplinu i briljantnim mačevanjem došla do izjednačenja pobjeđivši Ellen Preis (Britannica, 2003). Ilona Schacherer pobjedila je Mayer u finalu, čime Mayer osvaja srebrnu medalju za Njemačku (Britannica, 2003). Nacistički su čelnici protiv svoje volje pozvali Mayer da predstavlja Njemačku, a istovremeno su medije striktno uputili da ni pod kojim okolnostima ne pišu o njenim „ne-arijevskim korijenima“, navodi Clay (2007, 305).

3.3.2. Sportovi, discipline, natjecatelji i rezultati

Olimpijske igre 1936. godine sadržavale su 19 sportova, 25 disciplina i čak 129 natjecanja u kojima je sudjelovalo više od 4 000 natjecatelja (Britannica, 2014). Rukomet, košarka i kanu kao sportovi prvi su se puta pojavili na XI. Igrama u Berlinu (Britannica, 2014). Ukupno je 49 država pristupilo, pri čemu je njih pet tada prvi puta poslalo svoje reprezentativce: Afganistan, Bermuda, Bolivija, Costa Rica i Lihtenštajn.

Od 19 sportova koji su utjelovljeni te godine na OI, atletika je definitivno bila sport koji je privukao najviše pažnje, domaće i strane. Upravo su je iz tog razloga nacisti iskoristili kako bi plasirali javnosti anti-semitsku i pro-arijevsku ideologiju. U nastavku će se pobliže opisati tok i rezultati natjecanja te intenzitet podložnosti Igara nacističkoj propagandi.

¹⁶ Više informacija: <https://olympics.com/en/athletes/ilona-elek>

¹⁷ Više informacija: <https://www.britannica.com/biography/Ellen-Preis>

Natjecanja u atletici započela su 02. kolovoza, a Clay (2007) navodi kako je natjecanju svjedočila najveća publika ikad u povijesti Igara – 110 000 gledatelja, smještenih na sjedalicama, dok su oni manje sretni stajali, blokirajući tako sve ulaze. Osim toga, natjecanja iz atletike imale su najviše počasnih gostiju, novinara i najveću medijsku pokrivenost, najviše natjecatelja i najviše prodanih sjedala od bilo kojeg drugog sporta. Podatak o ukupnoj potrošnji za vrijeme natjecanja atletike govori sam za sebe – potrošeno je ukupno 1.716.190,60 maraka (radi usporedbe, drugo natjecanje po visini potrošnje gledatelja je nogomet sa 1.479.190,60 maraka), navodi Clay (2007).

Kroz sedam dana koliko su trajala natjecanja iz atletike, održana su natjecanja iz 23 discipline za muškarce i natjecanja iz šest disciplina za žene. Kao što je bio slučaj i u mnogim prethodnim OI, američki je atletski tim osvojio većinu medalja, pri čemu su afro-amerikanci osvojili ukupno trinaest. Njemački je tim, na opće zadovoljstvo, dominirao u disciplinama bacanja, koje su zahtijevale attribute koje je moguće poistovjetiti sa nacističkom ideologijom, kao što su snaga i općenita fizička spremnost proizašle iz militarističkog režima.

Prvi je dan natjecanja bio od povijesne važnosti za Njemačku, budući da je Tilly Fleischer¹⁸ osvojila prvu medalju na Igrama u disciplini bacanja koplja (Clay, 2007). Postavila je pri tom olimpijski rekord i postala prva žena njemačke nacionalnosti koja je osvojila zlatnu medalju na Ljetnim OI. Nešto kasnije isti dan Hans Wöllke, inače vojnik SS-a, donio je Njemačkoj drugu zlatnu medalju i olimpijski rekord u disciplini bacanja kugle (Clay, 2007). Također je bio prvi atletičar njemačke nacionalnosti koji je osvojio zlatnu medalju iz atletike. Njemačka također bilježi brončanu medalju iz iste discipline koju je osvojio Gerhard Stöck. Stöck, inače vojnik SA, nešto kasnije osvojio je zlato u bacanju koplja. Kada je njegova pobjeda obznanjena gledateljima preko razglasa, Stöck je u sredini stadiona izveo nacistički pozdrav (Clay, 2007).

U ostalim disciplinama bacanja, Karl Hein donio je Njemačkoj zlatnu medalju i olimpijski rekord u bacanju kladiva, dok je u istoj disciplini Njemačkoj srebro donio Erwin Blask (Clay, 2007). Clay (2007) također naglašava kako je njemačka ženska ekipa osvojila još tri medalje u disciplinama bacanja – Gisela Mauermayer osvojila je zlato u bacanju diska, Paula Mollenhauer osvojila je srebro u istoj disciplini. Luise Krüger osvojila je srebrnu medalju u bacanju koplja.

¹⁸ Više informacija o Tilly Fleischer: <https://olympics.com/en/athletes/mathilde-tilly-fleischer>

Iako su i muški i ženski reprezentativci imaju dojmljive izvedbe, pretežito su natjecateljice zaslužne za općeniti trijumf Njemačke, budući da su prikupile ukupno sedam medalja, samo dvije manje od muškaraca iako su se oni natjecali u 23 discipline, dok su se žene natjecale u samo šest (Clay, 2007). Njemačke su natjecateljice osvojile i više medalja iz atletike nego bilo koji drugi ženski tim na Igrama (Clay, 2007). Njemački su reprezentativci u bacačkim disciplinama bili jasan izraz arijevske rase, a povezanost natjecatelja sa SA i SS ukazale su na vezu između rase, sporta i nacističke ideologije.

Njemačka je također osvojila medalje u drugim sportovima kao što su gimnastika, boks i pentatlon (Clay, 2007). Moderni pentatlon sadrži nekoliko disciplina: jahanje konja na udaljenosti od 5 km, mačevanje, pucanje iz pištolja, plivanje na 300 m i utrka na 4 km (Clay, 2007). Natjecanja kao što su pentatlon vidljivo zahtijevaju prvenstveno izdržljivost, moglo bi se reći čak i izdržljivost vojnika, snagu i naposljetku vješto baratanje oružjem. Upravo iz tog razloga pentatlon je bio najprivlačniji natjecateljima koji uz onaj sportski imaju i vojni poziv. Za Njemačku je ovo bilo veoma prigodno, budući da je mogla demonstrirati snagu svojih vojnika i darovitost svojih natjecatelja istovremeno. Zlato je za Njemačku osvojio Gotthardt Handrick, čovjek idealnog arijevskeg profila, koji je također bio vojni pilot (Clay, 2007). Iako je pentatlon bio jedan od najmanje publici omiljenih sportova, ova pobjeda je za Njemačku bila veliki ponos i demonstracija superiorne rase.

Njemačka je također osvojila prvo mjesto u boksu, i sa muške i sa ženske strane, u najvećem boksačkom turniru zabilježenom do tada (pristupilo je više od 200 natjecatelja iz 34 države), opisuje Clay (2007). Njemački su reprezentativci ukupno osvojili pet medalja u raznim kategorijama turnira u boksu, što je više od bilo koje druge države na turniru (Clay, 2007).

No naravno, nisu samo Nijemci osvajali medalje. Devet je sportaša židovskog porijekla ili korijena iz raznih zemalja te deset sportaša afro-amerikanaca kući sa Olimpijskih igara u Berlinu kući ponijelo medalje. Tablica 1 u nastavku prikazuje sportaše židovskog porijekla ili židovskih korijena, a tablica 2 afriko-amerikance koji su osvojili medalje na Olimpijskim igrama 1936. godine u Berlinu.

Tablica 1. Osvajači medalja na OI 1936. židovskog porijekla ili židovskih korijena

Samuel Balter (USA)	Košarka, zlatna medalja
György Bródy (Mađarska)	Vaterpolo, zlatna medalja
Miklos Sarkany (Mađarska)	Vaterpolo, zlatna medalja
Karoly Karpati (Mađarska)	Hrvanje, zlatna medalja
Endre Kabos (Mađarska)	Individualno mačevanje, zlatna medalja Timsko mačevanje, zlatna medalja
Irving Maretzky (Kanada)	Košarka, srebrna medalja
Gerard Blitz (Belgija)	Vaterpolo, brončana medalja
Robert Fein (Austrija)	Dizanje utega, zlatna medalja
Helene Mayer (Njemačka)	Individualno mačevanje, srebrna medalja

Izvor : Vlastita izrada autora prema podacima USHMM, dostupno na :

https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=jewish_athletes_medals&lang=en , pristup 06.06.2021.

Tablica 2. Afriko-amerikanci koji su na OI 1936. osvojili medalju

David Albritton	Skok u vis, srebrna medalja
Cornelius Johnson	Skok u vis, zlatna medalja
James LuValle	Utrka na 400 m, brončana medalja
Ralph Metcalfe	Štafeta x100 m , zlatna medalja Sprint 100 m, srebrna medalja
Jesse Owens	Sprint na 100 m, zlatna medalja Sprint na 200 m, zlatna medalja Skok u dalj, zlatna medalja Štafeta 4x100 m, zlatna medalja
Frederick Pollard, Jr	Utrka na 100 m s preprekama, brončana medalja
Matthew Robinson	Sprint na 200 m, srebrna medalja
Archie Williams	Utrka na 400 m, zlatna medalja
Jack Wilson	Bantamweight boksanje, srebrna medalja
John Woodruff	Utrka na 800 m, srebrna medalja

Izvor: Vlastita izrada autora prema podacima USHMM, dostupno na :

https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=aa_athletes_medals&lang=en , pristup 06.06.2021.

„Malo je natjecatelja i posjetitelja Olimpijskih igara u Berlinu znalo točan podatak koliko je židovskih natjecatelja osvojilo medalje na OI 1936. godine, jer se uspjeh židovskih sportaša

uglavnom bilježio interno“ (Kessler, 2011, 141). Spomenuto je demonstracija očajnih nacističkih pokušaja da se gledateljima i široj javnosti uskrate informacije koje bi mogle biti kontraargument njihovoj teoriji arijevske superiornosti. Jedan je atletičar na Igrama 1936. s pravom privukao veliku pozornost, budući da se i u godinama prije prozivao „najbržim na svijetu“. Radi se o američkom atletičaru Jesse Owensu, čiji će se profil i nastup na Olimpijskim igrama pobliže opisati u slijedećem poglavlju.

3.3.3. Jesse Owens na OI 1936.

Jesse Owens rodio se 1913. godine u Americi. Leite (2017) navodi kako je Owens odrastao na zabačenom jugu Amerike, kao unuk robova. Amerika je u to vrijeme bila prilično nepovoljno mjesto za život za jedno afro-amerikanca. Bili su tada aktualni „Jim Crow zakoni¹⁹“, koji su propisali razdvajanje bijelaca od afro-amerikanaca u aspektima javnih ustanova, usluga i zapošljavanja. Afro-amerikanci su također bili izopćeni iz natjecanja u većim ligama, a svi afro-amerikancima je bio zabranjen ulaz u restorane, barove, klubove, hotele i sl. (Leite, 2017 prema Arogundade, 2012).

Još kao učenik srednje škole Owens je pokazao potencijal osvojivši medalje u tri discipline na međuškolskom natjecanju u Chicagu 1933. godine (Britannica, 2009). U svibnju 1935. godine na natjecanju iz atletike u Michiganu, Owens je predstavljao Ohio State University pri čemu je u disciplini sprinta na 100 jardi (91 m) izjednačio svjetski rekord (9,4 sekunde) i postavio nove svjetske rekorde u tri discipline: Sprint na 220 jardi odnosno 201,17 m (20,3 sec), utrka s niskim preprekama na 220 jardi odnosno 201,17 m (22,6 sec) i skok u dalj (8,13 m), navodi mrežni izvor Britannica (2009).

Predstavivši ukratko Jesse Owensa, autor će u nastavku opisati njegov nastup na Olimpijskim igrama u Berlinu 1936. godine i kontroverzne situacije koje je doživio tamo, kao i po povratku u Ameriku.

Sve do Ljetnih OI 1936., rekorder na razini Europe u skoku u dalj (7,82 m) bio je njemački reprezentativac na Igrama, Luz Long²⁰. Long je bio veoma nestrpljiv čekajući okršaj s Owensom, koji je slovio kao svjetski rekorder u istoj disciplini (8,13 m). 04. kolovoza susreli

¹⁹ Dodatno pojašnjenje pojma: <https://www.history.com/topics/early-20th-century-us/jim-crow-laws>

²⁰ Više informacija: <https://olympics.com/en/athletes/carl-ludwig-luz-long>

su se tako prvi puta Long i Owens u prvoj disciplini natjecanja iz atletike na Igrama, a događaj su Nijemci prozvali „bitkom boja“ (Battle of colors). Pri tome je Luz trebao demonstrirati arijevsku superiornost gledateljima i ostatku svijeta (Leite, 2017 prema Wulzinger, 2012). Tijekom kvalifikacijske runde skoka u dalj, Long postavlja olimpijski rekord za ovu disciplinu, a za Owensu su stvari krenule nizbrdo. Hodajući prema označenom dijelu za skakače, Owens je još uvijek nosio vestu i krenuo provjeriti stanje terena, kada je podignuta crvena zastava (Leite, 2017 prema Holmes, 1974). Owens nije još ni skočio, a Leite (2017) prema Munrray (2012) navodi kako mu je već tad rečeno da se to računalo kao njegov prvi pokušaj. Drugi pokušaj je bio uspješan, no crvena je zastavica opet podignuta – Owens je napravio prijestup (Holmes, 1974). Leite (2017) prema Martinez (2012) u svom radu navodi kako postoji pretpostavka da su nacisti vršili pritisak na suce da se Owensu oteža ili onemogućiti nastup i tako spriječi trijumf afro-amerikanca. Znajući kako mu je potreban skok u dalj od minimalno 7,15 m da bi se uspješno kvalificirao, Owens je obeshrabreno sjeo na travu (Leite, 2017 prema Schwartz, 2005). U tom trenutku osjetio je nečiju ruku na svom ramenu, navodi Leite(2017) prema Beck (2013). Bio je to Luz Long, njegov najveći konkurent i najbolji primjer arijevske ideologije (Schwartz, 2005). Između ostalog, Long je Owensu rekao kako je promatrao njegove skokove tokom zagrijavanja i kako je uvjeren da Owens to može izvesti (Leite, 2017 prema Altman, 2015). Savjetovao mu je tad da izračuna nekoliko centimetara prije dolaska do oznake za skok. Postavio je ručnik kao oznaku, a Owens je uvažio savjet i napravio skok u dalj od 7,64 m čime se kvalificirao u finale (Leite, 2017 prema Schwartz, 2005). Publika je gromoglasnim uzvicima nagradila Owensov uspjeh, a Owens se rukovao sa Longom i zahvalio mu se na njemačkom jeziku (Leite, 2017 prema Wulzinger, 2012).

Istog dana u kasno popodne, Owens je preuzeo vodstvo u skoku u dalj sa rezultatom od 7,74 m u prvom pokušaju (Leite, 2017 prema Altman, 2015). Nakon toga ostvario je 7,87 m i 7,75 m te neuspjehe u drugom, trećem i četvrtom pokušaju (Leite, 2017). Za to vrijeme je Long ostvario solidne rezultate u sva četiri pokušaja: 7,54, 7,74, 7,84 i 7,74 m (Leite 2017 prema Sports Reference, godina nepoznata). Owens je bio siguran sve dok u petom skoku Long nije ostvario 7,87 m (Leite, 2017 prema Sports Reference, godina nepoznata). Nedugo nakon, u istoj rundi Owens je ostvario 7,94 m u petom skoku, a osvojio je zlatnu medalju idućim skokom od 8,06 m, postavljajući tako i olimpijski rekord (Leite, 2017 prema Altman, 2015; Schwartz, 2005). Longov posljednji skok bio je neuspješan. U „borbi divova“ svjetski je rekord bio izjednačen jednom i postavljen je novi još pet puta, što je za publiku bilo nevjerovatno emocionalno iskustvo (Holmes, 1974 prema Mandel, 1987).

Slika 4. Jesse Owens (u sredini) tijekom dodijele medalja za skok u dalje na OI 1936. u Berlinu

Izvor: Berlin 1936: The creation of the „myth“ Jesse Owens (Leite, 2017), preuzeto od Bundesarchiv, g.n.

Nedugo nakon dogodila se kontroverza koja uključuje Owensa i Adolfa Hitlera. Službena priča glasi da je Hitler bio bijesan jer je Owens osvojivši zlato opovrgnuo teoriju superiornosti arijevske rase i izjurio sa stadiona ne želeći se rukovati sa Owensom kao što je to činio sa svakim drugim osvajačem zlatne medalje (Leite, 2017 prema Salun, 2012). S druge strane, Shenkman (2013) tvrdi kako je ova priča potpuno neutemeljena, budući da se navodna epizoda gdje Hitler izjuri sa stadiona dogodila dan prije (02. kolovoza), a ne 03. kolovoza kada je Owens osvojio zlato u sprintu na 100 m ili 04. kolovoza kada je osvojio zlato u disciplini skok u dalj (Leite, 2017). Holmes (1974) nudi verziju događaja koja ima najveću vjerojatnost istinitosti – nakon što je Hitler pozdravio njemačkog reprezentativca Wolkea i Finca Salminena, članovi Odbora upozorili su ga da ne pozdravlja javno natjecatelje, što se dogodilo netom prije pobjede Corneliusa Johnsona, inače afro-amerikanca. Dakle to se dogodilo prvog dana natjecanja iz atletike, nakon čega je Hitler navodno odlučio kako više neće javno pozdravljati natjecatelje. Jesse Owens prvu je medalju osvojio drugog dana, kada Hitler više nije bio prisutan (Leite, 2017 prema About.com, godina nepoznata). Postoji također i verzija priče koja kaže da je taj dan bila visoka vjerojatnost padanja kiše, zbog čega je Hitler otišao ranije (Holmes, 1974). Američke su novine po završetku natjecanja izdale novine s naslovom „Hitler pozdravlja sve osvajače medalja osim Amerikanaca“, pri čemu govore kako Hitler napušta stadion pet minuta prije ulaska američkih reprezentativaca na stadion (Leite, 2017).

Ova je situacija privukla mnogo medijske pažnje, od čega autor izdvaja objavu talijanskog časopisa *Corriere della Serra* koju je napisao Gaia Piccardi 2016. godine, a koja sadržava izjavu Marlene Owens, kćerke poznatog atletičara (Leite, 2017). Marlene tvrdi kako se njen otac Jesse ni u jednom trenutku nije osjećao omalovažavanim od strane diktatora (Leite, 2017). Prema mrežnom izvoru History Channel (godina nepoznata), Hitler je američkom atletičaru uputio „mali nacistički pozdrav“, a Owens je rekao kako je sa Hitlerom razmijenio čestitke mahanjem ruke.

Prema Leite (2017), njemački novinar Siegfried Mischner tvrdi kako je Owens sa sobom imao sliku na kojoj se rukuje s Hitlerom, a koju je nazivao „jednom od svojih najljepših uspomena“. Prema Hall (2009), Mischner je rekao kako je vidio Owensa i Hitlera da se rukuju. Cijela situacija se odvila iza podija, što je onemogućilo medijima da zabilježe išta. Također tvrdi kako je vidio da su isto vidjeli i ostali novinari no nitko nikada nije spomenuo ništa vezano za događaj .

Postoji još jedna posebno kontroverzna situacija u koju je Owens bio uključen, a tiče se atletske discipline štafete 4x100 metara. Nakon Owensove treće zlatne medalje općenita je pretpostavka bila kako će se Jesse četvrti dan Igara odmarati i priliku za zlato prepustiti svojim manje talentiranim i ne-američkim kolegama trkačima (Schaap, 2014). Izjavivši kako želi i ostalim dečkima dati priliku, trener Lawson Robertson najavio je kako su mjesta u štafeti zajamčena za Martya Glickmana, Sama Stollera i Franka Wykoffa, te kako će četvrti biti Foy Draper ili Ralph Metcalfe (Schaap, 2014). Važno je napomenuti kako se Owens u tom trenutku nije slagao s trenerovom odlukom, ali to nije počelo tek tada, jer je, prema Schaap (2014), Owens tokom boravka u Berlinu nekoliko puta izrazio želju za sudjelovanjem u štafeti. Novinar New York Timesa John Kieran u svom članku izrazio je nezadovoljstvo tvrdeći kako izbornik nije realizirao Owensov potencijal te kako su ga mogli poslati da trču štafetu „sa aktovkom u svakoj ruci“ (Schaap, 2014, str. 215). Kolumna je objavljena 06. kolovoza, a već 07. kolovoza Alan Gould objavio je kako je Roberts definitivno odlučio pozvati Owensa na performans u utrci štafete (Schaap, 2014). Prema Schaap (2014), Robertson je Gouldu rekao je dobio informacije da su Nijemci pripremili četvoricu reprezentativaca za štafetu koji su istu sposobni otrčati u rekordno malo vremena te da su i Nizozemci potencijalna prijetnja. Kada je Owensu obznanjena ova odluka, istovremeno ga je obuzela sreća i tuga, budući da to znači kako će jedan američki reprezentativac ostati bez prilike da osvoji zlato za Ameriku (Schaap, 2014). Konačna odluka tada još nije bila donesena, no Snyder, Owensov trener izjavio je kako pretpostavlja da će finalnu četvorku činiti Owens, Metcalfe, Stoller i Wykoff (Schaap, 2014).

Schaap (2014) navodi kako je trener Robertson u početku imao stav i želju da priliku za nastupanjem da što više svojih reprezentativaca, no uoči štafete imao je iznenadnu promjenu stava, te je izjavio kako su ipak tu da osvoje što više medalja, što je samo po sebi pomalo sumnjivo. Schaap (2014) navodi moguće razloge zbog kojih se Robertson ipak odlučio za Owensa: pritisak je na njega vršio Avery Brundage, utjecaj trenera Deana Cromwella ili se čak iskreno predomislio. 08. kolovoza ujutro Robertson je imao zakazan sastanak na kojem će obznaniti tko konačno nastupa a tko će biti prisiljen čekati četiri godine do idućeg nastupa. Do tog su trenutka svi pretpostavljali da su Owens, Metcalfe i Wykoff zasigurno trojica koja će nastupiti (Schaap, 2014). Stolleru je Cromwell ranije rekao da mu je mjesto zajamčeno, u što Stoller nije bio odveć siguran (Schaap, 2014). Robertson je napokon obznanio kako je finalna četvorka Jesse Owens, Ralph Metcalfe, Foy Draper i Frank Wykoff, uz opravdanje kako imaju razloga vjerovati da su Nijemci dotad čuvali najbolje trkače (Schaap, 2014). U tom se trenutku navodno, prema Glickmanu, Owens ustao i rekao kako je on svoje medalje osvojio i zahtijevao od trenera da dozvoli Glickmanu i Stolleru da nastupe, na što je trener odbrusio: „Činit ćeš kako ti se kaže“ (Schaap, 2014, str. 217). Stoller je bio vidno u nevjerici i šokiran, tim više što mu je taj dan bio dvadeset i prvi rođendan, no Glickman se usprotivio argumentirajući kako je vjerojatnost da su Nijemci čuvali najbolje trkače za kraj gotovo pa ravna nuli (Schaap, 2014). Wykoff je naknadno izjavio kako je uvjeren da su Glickman i Stoller bili žrtve anti-semitske inicijative da ih se izbacili iz reprezentacije (Schaap, 2014). Schaap (2014, 219) također navodi kako je „Glickman krivio ne samo Cromwella i Robertsona, već i Averya Brundagea – smatrao je kako su svi spomenuti anti-semiti zbog čega su odlučili izbaciti njega i Stollera kako ne bi osramotili njemačke domaćine tako što šalju dvojicu Židova na podij s medaljama“. Stoller, s druge strane, izjavio je kako nikada nije mislio da se tu radi o anti-semitizmu (Schaap, 2014). Bilo kako bilo, Glickman i Stoller nisu uspjeli ostaviti dojam na trenere i finalna četvorka je nastupila kako je i najavljeno. Trka štafete započela je u 15:00 sati. Owens je imao odličan start te uz 6 metara prednosti (20 feet) predao štafetu Metcalfeu, a trideset sekundi kasnije ekipa je izjednačila svjetski rekord otrčivši svoju dionicu za samo 40 sekundi (Schaap, 2014). Nijemci su otrčali svoju za 41,4 a Nizozemci svoju za 41,3 sekunde, i svi članovi njihovih ekipa bili su amerikancima poznati od ranije, odnosno nitko nije bio element iznenađenja, kao što je Robertson tvrdio ranije (Schaap, 2014). Iako je nacistička Njemačka ogledalo rasizma i anti-semitizma, bitno je napomenuti kako je ipak Američki Olimpijski Odbor pod vodstvom Brundagea bio taj koji je zaslužan za anti-semitski tretman Glickmana i Stollera, odnosno njihovo izbacivanje iz štafete. Bilo to pod utjecajem nacista ili ne, odluku su donijeli oni sami. Budući da su Igre već bile u punom tijeku, moguće je diskutirati da su mogli, ukoliko je doista

postojao pritisak nacista na trenere i Brundagea, odbiti naciste i nastaviti po planu što potencijalno ne bi imalo za njih nikakve posljedice. No nisu to napravili, stoga je moguće da su i sami anti-semitski orijentirani, kako tvrdi Glickman²¹. U svakom slučaju, spomenuti incident je definitivno jedna od zanimljivih kontroverza i pokazatelj anti-semitizma i rasizma na Olimpijskim igrama 1936. godine u Berlinu.

3.3.3.1. Owensov povratak u USA

Često na spomen Jesse Owensa i Olimpijskih igara 1936. u Berlinu misli se isključivo na situaciju s Hitlerom i pobjedu afro-amerikanaca u „bitci boja“. No postoji i druga strana priče. Radi se o licemjerju koje su pokazali Amerikanci dok su za isto prozivali Njemačku, a Owensu po povratku u USA pružili još gori tretman.

Owens je znao da je nacizam zao i pogrešan, no također je bio svjestan kako u njegovoj zemlji situacija za afro-amerikance nije ništa bolja (Schwartz, 2005). Owens navodi u svojoj autobiografiji (1960) niz situacija koje su ga je dočekale u Americi pri povratku sa Igara: „Kada sam se vratio u svoju rodnu državu, nakon svih priča o Hitleru, nije mi bilo dozvoljeno da se vozim naprijed u autobusu. Morao sam ići na stražnja vrata. Nisam mogao živjeti gdje sam htio. Nisu me pozvali da se rukujem sa Hitlerom, ali me također nisu pozvali ni u Bijelu kuću da se rukujem s predsjednikom... Hitler nije bio taj koji me ignorirao, već Franklin Delano Roosevelt. Predsjednik mi nije poslao čak ni telegram.“ (Leite, 2017, str. 100 prema Duarte, 2012).

Prema Broughtonu (2009), u New Yorku je organizirano slavlje Olimpijskih pobjeda (Leite, 2017). Kada je Owens došao u Waldorf Astoria hotel, upućen je u dizalo za posluhu umjesto u dizalo za goste, koje je bilo namijenjeno isključivo bijelcima (Leite, 2017 prema Broughton, 2009). Četverostruki prvak Olimpijskih igara bio je tretiran na isti način kao i ostatak crne populacije u Americi (Kluge, 2014).

²¹ Više informacija o tvrdnjama Stollera i Glickmana dostupno na: https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=jewish_athletes_more

3.3.4. Mediji i tehnologija na Olimpijskim igrama 1936.

Igre u Berlinu poznate su kao svojevremeno najveće, najbolje medijske pokrivene i tehnološki opremljene Olimpijske igre. Može se reći kako je Njemačka postavila 1936. novi tehnološki standard pri organizaciji i održavanju Igara. Nacisti su iskoristili svoja napredna znanja i tehnologiju u kombinaciji sa propagandom kako bi praćenje spektakla omogućili širom svijeta. Procjenjuje se kako je radio prijenos dosegao čak 300 milijuna ljudi, prema Cody (2016), što je bez presedana najveći medijski i promidžbeni uspjeh do tog dana. U nastavku odlomka govorit će se o tehnologiji koja je omogućila održavanje događaja za 110 000 ljudi unutar stadiona i sve gledatelje i slušatelje izvan stadiona ,a koja je od strane Njemačke razvijena specifično za ovaj događaj te o medijskoj pokrivenosti ali i nacističkoj propagandi koja je plasirana tim putem.

3.3.4.1. Tehnologija

Olimpijske igre 1936. ne samo da su prve OI ikad sa prijenosom uživo na televiziji, već su prvi sportski događaj ikada općenito, koji se mogao pratiti uživo. Časopis Today's Engineer (2004) navodi kako su lokalni građani bili u mogućnosti događaj pratiti na 25 lokacija u gradu gdje su bili instalirani veliki televizori, a ostalim atletičarima je preko prijemnika u Olimpijskom selu također bio osiguran prijenos uživo. Isti mrežni izvor (2004) navodi kako je doduše bilo problema sa kvalitetom slike zbog slabijeg signala na udaljenijim lokacijama od stadiona, pa su gledatelji mogli vidjeti npr. samo konje tamnijih boja na polo natjecanjima.

Karen Given (2016) navodi u internetskom članku kako su za Igre 1936. bili prvi puta predstavljeni najbolji mikrofoni na svijetu koji su „uistinu stvorili predivan zvuk.“ Bilo je to prvi puta u povijesti da je netko tko je u Rio de Janeiru, Sydney-u ili Londonu bio u mogućnosti uživo slušati što se događa u Berlinu (Given, 2016).

Što se tiče tehnologije unutar stadiona, 110 000 ljudi i veličina stadiona zahtijevali su prikladno ozvučenje koje ne proizvodi unutarnju jeku. Institucije istraživanja i razvoja njemačke električne industrije unaprijedili su koncept zvučnika korištenih za okupljanja u Nürnbergu i prilagodili ih za još veću masu (Cody, 2016).

Kako bi se umanjila mogućnost sudačke pogreške na natjecanjima, institucija njemačke Vlade *Physikalisch Technische Bundesanstalt* razvila je nekoliko novih uređaja, od kojih je jedan

kamera koja je bila vrlo napredna, a danas je poznata kao „foto finiš“ kamera, navodi Cody (2016). Također je prvi puta u Berlinu 1936. bila operativna potpuno digitalizirana ploča s rezultatima na kojoj su se mogle vidjeti ocjene sudaca (Cody, 2016). Olimpijski Odbor se založio za izradu električnog sistema osjetljivog na pritisak koji se primjenjivao u disciplinama mačevanja, i koji je bilježio svaki udarac koji je ljudsko oko sudaca moglo previdjeti (Cody, 2016).

3.3.4.2. Medijska pokrivenost

Radio prijenos je definitivno jedan od glavnih aspekata koji klasificira Olimpijske igre u Berlinu kao jedinstveni i svojevremeno najmoderniji spektakl. Prvenstveno Goebbels i Ministarstvo propagande, a zatim i Hitler veoma su brzo shvatili i iskoristili potencijal ovog medija. Budući da su još 1933. godine u velikoj mjeri primjenjivali radio prijenos za širenje nacističke propagande, 1936. još naprednija tehnologija i znanje u kombinaciji sa iskustvom primjene radio prijenosa omogućili su izrazito širok doseg. Cody (2016) navodi kako je u tijeku trajanja Igara bilo više od 3 000 radio prijenosa za ljude u 40 različitih zemalja, a procijenjeni je doseg oko 300 milijuna ljudi. Budući da je tehnologija bila napredna i broj gledatelja i slušatelja veći nego ikad prije, govornici koji su bili zaduženi za komentiranje Igara morali su proći nekoliko mjeseci obuke „prijenosa državnih i međunarodnih događaja“ (Cody, 2016). U bilo kojem trenutku natjecanja između 15 i 20 komentatora Njemačkog radija aktivno je prenosilo građanima događanja sa stadiona. Zbog velikog broja stranih komentatora koji su doputovali u Berlin kako bi ljudima u vlastitim zemljama omogućili slušanje, izgrađeno je prethodno čak 68 zgrada iz kojih se vršio radio prijenos, na raznim lokacijama u Berlinu (Cody, 2016).

Kao što je spomenuto ranije, OI 1936. su prvi ikad sportski događaj koji je bilo moguće gledati preko televizijskog prijemnika. Iako su prednjačili i u tom aspektu, njemačka je televizijska tehnologija bila još uvijek nedovoljno razvijena pa je prijenos bio moguć samo ljudima u Berlinu putem velikih ekrana. Da bi to bilo moguće, unutar stadiona instalirano je 15 km televizijskih kablova, a kamere su se nalazile na samo četiri lokacije unutar stadiona (Cody, 2016). *Reichspot*, koji je bio nadležan za osiguravanje TV prijenosa, procijenio je naknadno kako je oko 160 000 ljudi gledalo Igre uz pomoć ove tehnologije.

Konačno, u vremenskom periodu prije samog početaka Igara, Njemačka je željeznica dostavila više od 4 milijuna letaka u desetak zemalja, a strancima koji putuju u Berlin na OI bio je osiguran popust od 60% na cijenu karte (Cody, 2016).

Ključno je istaknuti kako je njemačko znanje o uporabi i primjeni tehnologije i iskustvo u propagandi omogućilo da ekskluzivan događaj kao što su Olimpijske igre bude dostupan ljudima širom svijeta, a upitno je bi li ikoja druga zemlja u to vrijeme mogla osigurati takav učinak.

3.3.4.3. Nacistička propaganda

Rijetko je kada Berlin i Olimpijski stadion za vrijeme trajanja Igara predstavljao pravu sliku Njemačke i njenog vodstva, no nacisti su dali sve od sebe kako bi došljacima prezentirali sliku „nove“ Njemačke u kojoj ima mjesta za sve ljude bez obzira na njihovu rasu, spol ili seksualnu orijentaciju. U nastavku odlomka govorit će se o mjerama koje su poduzimali nacisti za vrijeme trajanja OI kako bi prikrili svoje istinske namjere i kako bi svijetu pokazali Njemačku u najboljem mogućem svijetlu.

Počevši od tretiranja turista i inozemnih atletičara, Kessler (2011, 139) navodi su isti bili opčinjeni „monumentalnom koreografijom“ i kako je bilo vidljivo da su organizatori dali sve od sebe da izbjegnu i najmanje pogreške. „Državne i stranačke organizacije uputile su svoje zaposlenike da prema gostima postupaju najuljudnije moguće, čak i onima koji su očigledno ne-arijevci“ (Kessler, 2011). Nijemci su svim silama nastojali pokazati javnosti i svijetu kako je priča o progonu i istrijebljenju Židova laž. *Der Sturmer*, propagandni časopis prestao se tiskati za vrijeme trajanja OI (Kessler, 2011). Nacistički je časopis imao veliki doprinos u realizaciji Nürnberškog zakona 1935. godine, kroz iniciranje kampanje koja je u konačnici dovela do njegovog izglasavanja (Britannica, 2006). *Sturmerov* osnivač i urednik, Julius Streicher, kroz časopis ostvario je u Njemačkog poziciji velike moći i bogatstva, a kroz anti-Židovske uvrede i članke nerijetko je osiguravao fokus javnosti na Hitlerovu politiku progona Židova (Britannica, 2006).

No izvan Berlina progon Židova „nije prestao niti na jedan jedini trenutak“ citira Kessler (2011) *Deutschland-Berichte* (godina nepoznata). Šira javnost i turisti nisu bili svjesni koncentracijskih logora koji su bili itekako aktivni za vrijeme Igara. Cody (2016) navodi kako

je za vrijeme održavanja OI u Berlinu u Njemačkoj bilo aktivno minimalno devet logora. Koncentracijski logor Manzahn u predgrađu Berlina služio je za prikupljanje Roma. Koncentracijski logor Sachsenhausen otvoren je za vrijeme trajanja Olimpijskih igara (Kessler, 2011). Dakle njemačka odnosno nacistička cenzura je bila više nego učinkovita, a javnost zaokupljena događanjima na stadionu nije prozrela kroz fasadu nacista.

Do pristizanja Olimpijske baklje, cijeli Berlin je imao nacionalistički nacistički predznak, budući da je sav bio zavijen u nacističke zastave na kojima su bile prikazane svastike (Clay, 2007). S obzirom da su svastike bila samo privremena zamjena anti-semitskim natpisima i plakatima, može se reći kako je ovo samo blaži oblik nacionalizma za vrijeme trajanja Igara. Na samom stadionu osjetila se snažna vojna prisutnost. „Svaka je skupina vojnika imala svog vođu koji je govorio njihov materinji jezik, te su oni skupa sa ostalim prisutnim vojnicima atletičare pozdravljali sa Heil Hitler“ (Walters, 2006). Evans (2006) navodi kako je najbolji primjer nacističkog povezivanja Olimpijskih igara i nacizma bila nacistička himna koja je puštena u eter odmah nakon Olimpijske himne, dok su se vijorile nacističke i olimpijske zastave.

Osim toga, Njemačkoj i nacističkoj ideologiji i politici je definitivno dobro došao vrhunski performans njenih reprezentativaca na Igrama. Atletičari Njemačke su izašli na vrhu, doprinoseći tako tvrdnjama o njemačkoj odnosno „arijevskoj“ superiornosti. Hitler je bio prisutan gotovo svaki dan za vrijeme trajanja OI, što je signaliziralo važnost natjecanja, a gledatelji na stadionu salutirali su nacističkim pozdravom svaki put kada bi ušao na stadion, što je također doprinijelo intenzitetu nacističke propagande (Kershaw, 2001). Walters (2006) navodi kako je ministar propagande Josef Goebbels mrzio sport, no nije mu promaklo da Igre ne donose ništa osim dobrog za Njemačku, a i sam je izjavio kako mu je uspjeh njemačkih atletičara i sportaša pomogao u izvršavanju njegova zadataka. „Promišljena uporaba Olimpijskih igara kao sredstva promidžbe unutar i izvan države pomogla je učvrstiti nacističku moć u Europi za narednih 50 godina“ (Cody, 2016, 32).

4. ANALIZA NACISTIČKOG UTJECAJA NA OLIMPIJSKE IGRE

Činjenica je kako su Olimpijske igre 1936. godine u Berlinu bile do tada najveće i najmodernije s aspekta tehnologije, broja gledatelja, ulaganja, medija, stadiona i sportskog kompleksa općenito, što uključuje i Olimpijsko selo. Angažman organizatora i vrijedni rad više tisuća radnika zaslužni su za povijesnu veličinu Igara 1936. U očima turista bio je spektakl, a Olimpijski Odbor prihvatio je minimalne napore nacista kako bi se utišali američki i ostali prigovori i neutralizirali pozivi na bojkot, dok je istovremeno (MOO) na jedno oko zažmirio na stvarnu anti-semitsku i rasističku situaciju u Njemačkoj za vrijeme događaja. Velika većina njemačke javnosti bila je svjesna kako stvari stoje, no odlučili su pažnju usmjeriti ka stadionu i događanjima odnosno na uspjeh njemačkih sportaša što je bila savršena nacistička distrakcija. Mediji, Međunarodni Olimpijski odbor i političari otvorenih su ruku prihvatili iluziju miroljubive, ali snažne Njemačke, postajući tako dio problema i maskirajući brutalnu realnost režima za vrijeme Igara (Leite, 2017 prema Munrray, 1992).

Iako poznate kao najveličanstvenije dotad, Igre su također u povijesti zapamćene od strane mnogih stručnjaka i povjesničara kao „nacističke igre“ ili „Hitlerove Olimpijske igre“ s razlogom. XI. Olimpijske igre pomogle su Hitleru u konsolidaciji njegove moći unutar države, doprinijele njegovom konceptu vladavine i osnažile njegovo viđenje kako prava manjina trebaju biti oskvrnuta (Walters, 2006). Američki je novinar William Shirer izjavio kako je „unatoč neugodnoj prisutnosti SS-a vrijeme provedeno na Igrama bilo nadasve ugodno“, naglašavajući pri tome kako se „boji da su nacisti uspješno primijenili svoju propagandu i cenzuru“ (Cody, 2016, 30).

Nacisti su uspjeli naslikati sliku za javnost koja im govori kako je priča o progonu Židova u Njemačkoj „prenapuhana“, uz velike napore da se prikaže uljudnost i iskaže dobrodošlica došljacima. Jezivi SA slogan govori sam za sebe: „Once the Germans are through, we'll beat up a Jew“ (Kada Nijemci završe sa nastupima, prebit ćemo Židova), navodi Cody (2016 prema Krüger 1999, 362).

Sa tehnološkog i medijskog aspekta, Igre 1936. su ušle u povijest kao temelj iz kojeg su se gradile svake slijedeće Olimpijske igre koje su učile iz nacističke organizacije i tehnoloških mogućnosti, da bi svake četiri godine realizacija bila sve uspješnija za javnost širom svijeta. Naravno, postoji i druga strana priče. 1936. je godina kada su Igre postale objekt ideologije jedne nacije i njene politike, sredstvo komuniciranja vlastitog viđenja načina na koji sport a i

društvo treba biti. Prema tome, moguće je tvrditi kako su XI. Olimpijske igre bile začetak politizacije Olimpijskih igara i sporta općenito.

Nacistički režim ostavio je na politiku i procese Olimpijskih igara ožiljak sve do današnjeg dana, čemu svjedoči činjenica kako Međunarodni Olimpijski Odbor i dalje pokušava u najmanju ruku stabilizirati selekcijski proces koji je oštećen prije 85 godina. Prema Glosniak (2017, 96), MOO je 2017. godine najavio „Olimpijski plan 2020²²“ kojem je jedna od glavnih zadaća „ojačati stav Odbora u korist ljudskih prava i protiv korupcije pri sastavljanju ugovora o gradu domaćinu“. Nakon Berlina, Odbor je osjetio međunarodni pritisak glede politike (Glosniak, 2017). Lewaldov pothvat da izbori Berlin kao grad domaćin na moralno i zakonski upitan način danas je definitivno ugrađen aspekt Olimpijskih igara, zbog čega „ponuda i prihvaćanje mita i dalje predstavlja izazov pri selekcijskim procedurama“ (Glosniak, 2017, 96).

²² Više informacija na: <https://olympics.com/ioc/olympic-agenda-2020>

ZAKLJUČAK

U desetljeću koje je prethodilo XI. Olimpijskim igrama u Berlinu stanje u Njemačkoj bilo je u najmanju ruku neizvjesno. Sve je počelo padom američkog Wall Streeta, nakon čega se nizom događaja Adolf Hitler našao na čelu Njemačke kao kancelar, a nedugo nakon i kao Führer. Hitler je sa svojim ministrom propagande Josefom Goebbelsom započeo etničko čišćenje Njemačke najviše od Roma, Židova i homoseksualaca, te promicanja „arijevske rase“ kao superiorne. Nacisti su se pokušali i pri pregovorima za održavanje Igara u Berlinu izboriti u korist svoje ideologije, no Međunarodni Olimpijski Odbor i ostali internacionalni akteri to nisu mogli dozvoliti. Njemačko vodstvo tako daje lažna obećanja o načelima jednakog postupanja dok istovremeno diskriminira Židove i izbacuje ih iz njihovih sportskih klubova, a privatno im zapljenjuje poslove i imanja. Potencijalni bojkot od strane Amerike, Velike Britanije i Francuske zasigurno bi rezultirao krahom Olimpijskih igara 1936. u Berlinu.

Neposredno prije službenog početka OI, nacisti u svrhu predstavljanja „nove“ Njemačke anti-semitske i rasističke te nacističke oznake i plakate mijenjaju nešto prikladnijim verzijama, a turiste dočekuju s velikom gostoljubivošću kako bi se svjetskoj javnosti Njemačka pokazala kao miroljubiva i snažna. S ciljem udovoljavanja MOO i zataškavanja glasina o progonu Židova na dnevnoj bazi Njemačka ipak dozvoljava pojedinim Židovima nastupanje na Igrama i reprezentiranje Njemačke, no iza kulisa otvara koncentracijske logore koje uspješno skrivaju od javnosti.

Igre su za Njemačku bile više nego uspješne, te njeni sportaši osvajaju najveći broj medalja te godine. Njemačka je ponosno demonstrirala snagu režima i superiornost arijevske rase pred očima 110 000 gledatelja što je dodatno osnažilo nacistička uvjerenja i stavove. Ipak, Jesse Owens ostaje zapamćen u povijesti kao afro-amerikanac koji je dokazao suprotno, osvojivši 1936. godine čak četiri zlatne medalje na OI. Postoje mnoge glasine vezano za njegov i Hitlerov odnos na Igrama, uključujući Owensovu izjavu kako se osjeća poniženim od strane američkog predsjednika Roosevelta, a ne Hitlera te postojanje navodne fotografije na kojoj se Owens i Hitler rukuju. Devet Židova je također opovrgnulo „arijevsku teoriju“ osvojivši medalje u raznim disciplinama te godine, no činjenica da je Njemačka osvojila 89 medalja (uključeni muškarci i žene) nacistima je bila dovoljno uporište i razlog da budu ponosni.

OI 1936. prozване su naknadno prvim „modernim Olimpijskim igrama“ iz niza razloga. Pamtit će se u povijesti kao prvi događaj za koji je bio omogućen prijenos uživo na televizijskim

prijemnicima. Osim toga, njemačko iskustvo i tehnologija zaslužne su za distribuciju sadržaja u razne zemlje pri čemu se procjenjuje doseg od oko 300 milijuna ljudi, što je svojedobno bio najveći uspjeh u povijesti. Njemačka je u suradnji sa MOO osigurala mnoge druge inovacije kao što su „foto finiš“ kamera te digitalna ploča s rezultatima i električni sustav koji je u disciplinama mačevanja bilježio svaki udarac.

S druge strane, njemačka je propagandna mašina s Josefom Goebbelsom na čelu uvidjela priliku da Olimpijske igre pretvori u medij za promidžbu nacističke ideologije. I ne samo to, već se može govoriti i o militarizaciji i politizaciji sporta općenito. Intenzivna prisutnost SA i SS odreda kao demonstracija discipline i snage režima mnogima je bila odbojna.

U svakom slučaju, XI. 1936. godine u Berlinu ušle su u povijest kao kamen temeljac za sve nadolazeće Olimpijske igre u smislu tehnologije i medijske pokrivenosti, jer su od tada organizatori OI više manje kao osnovu koristili njemački primjer uz potrebne nadogradnje. Prema tome, moguće je reći kako su OI 1936. uistinu prve moderne Olimpijske igre. S druge strane, promidžba nacističke ideologije s naglaskom na rasizam i anti-semitizam zauvijek će biti zapamćena kao negativan aspekt Olimpijskih igara 1936. godine, a moguće je diskutirati i kako su nacisti zaslužni za politizaciju OI i sporta općenito.

POPIS SLIKA

Slika 1. Panatenski stadion u Ateni za vrijeme OI 1896. godine	6
Slika 2. Utjecaj pada američkog Wall Streeta na njemački narod s lijeve strane i na republiku s desne strane.....	11
Slika 3. Paljenje Olimpijske vatre označava početak OI 1936.	23
Slika 4. Jesse Owens (u sredini) tijekom dodijele medalja za skok u dalje na OI 1936. u Berlinu	30

POPIS TABLICA

Tablica 1. Osvajači medalja na OI 1936. židovskog porijekla ili židovskih korijena.....	27
Tablica 2. Afriko-amerikanci koji su na OI 1936. osvojili medalju	27

LITERATURA

Reference:

- Evans, R. (2006). *The Third Reich in Power, 1933-39: How the Nazis Won Over the Hearts and Minds of a Nation*. Penguin, London
- Fest, C. J., 1973. *Hitler: Eine Biographie*, Harcourt, Brace and Jovanovich, USA
- Finley, M.I. i Pleket, H.W., 1976. *The Olympic Games; The First Thousand Years*, Mineola New York
- Holmes, J., 1974. *Berlin 1936: Blaze of Glory for Hitler's Reich*, Renes, Rio de Janeiro
- Jurić, A., 2001. *Grčka: od mitova do spomenika*, Andromeda, Rijeka
- Kershaw, I., 2001. *Hitler: 1936-1945 Nemesis*, New Yorker, W.W. Norton & Company
- Kruger, A., Murray, W., 2003. *The Nazi Olympics: Sport, Politics and Appeasement in the 1930s*, University of Illinois Press, Illinois
- Kershaw, I., 2001. *Hitler: 1936-1945 Nemesis*, New Yorker, W.W. Norton & Company
- Large Clay, David, 2007. *Nazi Games; The Olympics of 1936.*, W.W Norton & Company New York
- Lifton, J. R., 1986. *Liječnici nacisti: Medicinsko ubijanje i psihologija genocida*, TIM, New York
- Lukacs, J., 1998. *The Hitler of History*, Vintage, New York
- Nicholls, A.J., 1991. *Weimar and the Rise of Hitler*, Palgrave, London
- Schaap, J. , 2014. *Triumph; Jesse Owens and Hitler's Olympics*, Head of Zeus, UK
- Shenkman, R., 2013. *Legends, Lies and cherished Myths of American History*, Harper Collins, New York
- Shirer, L. W. , 1960. *The Rise and the Fall of the Third Reich*, Simon and Schuster, New York
- Walters, G., 2006. *Berlin Games*, John Murray, UK
- Young, C. D. , 2004. *A Brief History of the Olympic Games*, Blackwell Publishing, Malden, USA

Znanstveni i stručni članci:

- Arafe Jr. W., T. (1976). *The Development and Character of the Nazi Political Machine, 1928-1930, and the Nsdap Electoral Breakthrough*; Louisiana State University
- Autor nepoznat (godina nepoznata). *Antičke Olimpijske Igre*, Fragmenti – časopis studentskog kluba arheologa Filozofskog fakulteta u Zagrebu
- Blakemore, E. (2017). *How the Hitler Youth Turned a Generation of Kids Into Nazis*, History.com, 2017.
- Cody, W. N. (2016). *The Berlin Olympics: Sports, Anti-Semitism and Propaganda in Nazi Germany*, Student Publications 434; Gettysbrug College
- Glosniak, Q. (2017), *The 1936 Nazi Olympic Games; The First Truly Modern Olympiad*, Senior Thesis; Claremont McKenna College

- Gold, R., J. I Gold M., M. (2012). *From A to B: The Summer Olympics, 1896-2008*; Olympic and Festival Cities, str. 17-55
- Juraić Nikpalj, N. (1976). *Olimpijske igre u staroj Grčkoj*, Latina et Graeca, vol 1. No. 7, 1976.
- Kanfer, S. (1989). *Architect of Evil; How Adolf Hitler mesmerized a nation- and terrorized a world*, TIME, 1989.
- Kessler, M. (2011). *Only Nazi Games? Berlin 1936: The Olympic Games between Sports and Politics*; Socialism and Democracy, 25:2, str 125-143
- Kluge, V. (2014). *100 Jahre Jesse Owens und Luz Long – Siegt die Legende gegen die Wahrheit?*, STADION, Vol. 39, str. 75-104
- Kosinac, Z. (2011). *Filatelija – korisna aktivnost u transferu znanja i informacija, i učinkovita metoda u terapiji osoba sa psihoemocionalnim problemima*, Šk. Vjesnik 60 (2011.), 2, 237-252
- Llewelyn J., Southey J., Thompson S. (2020). *The Women in Nazi Germany*, Alpha History, 2020.
- Llewelyn, J., Thompson, S. (2019). *The Great Depression in Germany*, Alpha History, 2019.
- Soares Leite, S. Werleyne (2017), *Berlin 1936: The creation of the „myth“ Jesse Owens*, Acta Facultatis Educationis Physicae Universitatis Comenianae, vol 2. No. 2, 2017.

Mrežni izvori:

- Alpha History (2020): *The Nazi Party*, pristup: <https://alphahistory.com/nazigermany/the-nazi-party/> , pristup: 14.05.2021.
- Alpha History: *Guidelines of the DAP -1919*, pristup: <https://alphahistory.com/nazigermany/guidelines-of-the-dap-1919/> , pristupljeno 12.05.2021.
- Alpha History (2019): *The Great Depression*, pristup: <https://alphahistory.com/weimarrepublic/great-depression/> , pristupljeno 10.05.2021.
- BBC (2005): *How did Hitler keep control of Nazi Germany*, pristup: <https://www.bbc.co.uk/history/ww2peopleswar/stories/39/a3921239.shtml> , pristupljeno 24.05.2021.
- BBC (2018): *Germany profile – Timeline*, pristup: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17301646> , pristupljeno 17.05.2021.
- Britannica (2003): *Helene Mayer: Fencing for the Fuhrer*, pristup: <https://www.britannica.com/topic/1936-Olympic-Games-Fencing-for-the-Fuhrer-1367966> , pristupljeno 30.05.2021.
- Britannica (2006): *Der Sturmer*, pristup: <https://www.britannica.com/topic/Der-Sturmer> , pristupljeno 01.06.2021.
- Britannica (2009): *The Night of the Long Knives*, pristup: <https://www.britannica.com/event/Night-of-the-Long-Knives> , pristupljeno 10.05.2021.
- Britannica (2014): *Berlin 1936 Olympic Games*, pristup: <https://www.britannica.com/event/Berlin-1936-Olympic-Games> , pristupljeno 09.05.2021.
- Britannica (2017): *Enabling Act*, pristup: <https://www.britannica.com/topic/Enabling-Act> , pristupljeno 13.05.2021.

Broughton, P. (2009): *Forget Hitler – America snubbed black Olympian Jesse Owens*, pristup: Forget Hitler - it was America that snubbed black Olympian Jesse Owens | Daily Mail Online , pristupljeno 16.05.2021.

Charles Darwin School (g.n.): *Germany 1919-1939; a depth study*, pristup: <https://www.cdarwin.com/attachments/download.asp?file=198&type=pdf> , pristupljeno 05.05.2021.

German Bundestag (2006): *The Enabling Act of 23 March 1933*, pristup: https://www.bundestag.de/resource/blob/189778/d0f948962723d454c536d24d43965f87/enabling_act-data.pdf, pristup 13.05.2021.

Given, K. (2016); WBUR: *Nazi Pioneered Broadcasting...And Made Jesse Owens a Star*, pristup: <https://www.wbur.org/onlyagame/2016/02/20/jesse-owens-olympics-germans-nazi-radio> , pristupljeno 17.05.2021.

Hall, A. (2009): *Did Hitler Shake Hands with black 1936 Olympic hero Jesse Owens?*, pristup: Hitler 'shook hands' with black 1936 Olympic hero Jesse Owens | Daily Mail Online, pristupljeno 16.05.2021.

History.com (2009): *Hitler sentenced for his role in Beer Hall Putsch*, pristup: <https://www.history.com/this-day-in-history/beer-hall-putsch-secures-hitlers-rise-to-power> , pristupljeno 11.05.2021.

History.com (2010): *The Olympic Games*, pristup: <https://www.history.com/topics/sports/olympic-games> , pristupljeno 10.05.2021.

History Learning Site (2011): *Opposition in Nazi Germany*, pristup: <https://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/opposition-in-nazi-germany/> , pristupljeno 25.05.2021.

History on the Net (2012): 1933. *Enabling Act*, pristup: <https://www.historyonthenet.com/enabling-act-1933>, pristupljeno 13.05.2021.

Holocaust.cz (2011): *The persecution of German Jews after the Nazi seizure of power*, pristup: <https://www.holocaust.cz/en/history/final-solution/general-2/the-persecution-of-german-jews-after-the-nazi-seizure-of-power/> , pristup 20.05.2021.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021): *Olimpijske igre*, pristup: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4504> , pristupljeno 10.05.2021.

Library of Congress (2018): *Dates and locations of modern Olympics*, pristup: <https://www.loc.gov/rr/main/olympics/dates.html> , pristup 19.05.2021.

LinkFang (2020): *The Rise and Fall of the Third Reich*, pristup: https://en.linkfang.org/wiki/The_Rise_and_Fall_of_the_Third_Reich , pristup: 21.05.2021.

Medium.com (2019): *Why we need to study Nazi propaganda*, pristup: <https://medium.com/memory-action/why-we-need-to-study-nazi-propaganda-69c7419b5a54> , pristupljeno 23.05.2021.

Museum of Tolerance Library & Archives, g.n., *Timeline of the Holocaust 1933-1945*, pristup: <https://www.museumoftolerance.com/education/teacher-resources/holocaust-resources/timeline-of-the-holocaust.html> , pristupljeno 22.05.2021.

Olympics.com, *Olympic History-from the home of Zeus in Olympia to the modern Games*, pristup: <https://olympics.com/ioc/ancient-olympic-games/history> , pristupljeno 08.05.2021.

Readers digest: *The evolution of the Olympic games*, pristup:
<https://www.readersdigest.co.uk/inspire/life/the-evolution-of-the-olympic-games> , pristup:
11.05.2021.

Today's Engineer (2004); ETHW: *Technological Innovations and the Summer Olympic Games*,
pristup: https://ethw.org/Technological_Innovations_and_the_Summer_Olympic_Games ,
pristupljeno 22.05.2021.

United States Holocaust Memorial Museum (g.n.): *The Nazi Olympics Berlin 1936*, pristup:
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-nazi-olympics-berlin-1936> , pristupljeno
19.05.2021.

United States Holocaust Memorial Museum (g.n.): *Jewish Athletes – Marty Glickman & Sam Stoller*,
pristup: https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=jewish_athletes_more , pristup
19.05.2021.

United States Holocaust Memorial Museum (g.n.): *African-American Athletes – Medalists*, pristup :
https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=aa_athletes_medals&lang=en , pristupljeno
06.06.2021.

United States Holocaust Memorial Museum (g.n.): *Jewish Athletes – Medalists*, pristup:
https://www.ushmm.org/exhibition/olympics/?content=jewish_athletes_medals&lang=en ,
pristupljeno 06.06.2021.